

ΠΙΣΤΩΣΗ

การเปิดความสัมพันธ์กับ “จีนแดง”

(วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518) พิจารณาผ่านงานศึกษาเรื่อง
“แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี”

บทความนี้เป็นการตัดตอนและปรับปรุงจากงานวิจัยของ ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ วิทยาลัย นวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต ปัจจุบันลาศึกษาต่อปริญญาเอกด้าน ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยงานวิจัยนี้มีชื่อว่า “แนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไทยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สมัยเป็นนายกรัฐมนตรี” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และต่อมาได้รับการจัดพิมพ์ในชื่อ “ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี” (สำนักพิมพ์มติชน-ศิลปวัฒนธรรมฉบับ พิเศษ, 2546)

บทความนี้เริ่มต้นด้วยบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจของไทย หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่เกิดสภาพความปั่นป่วนในทุกด้าน ขณะ ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ หัวหน้าพรรคกิจสังคมที่มี ส.ส. เพียง 18 คน ได้ดำรง ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี 2518 นั้น ไม่เพียงจะแสดงให้เห็นถึงภาวะ ของการไร้เสถียรภาพทางการเมือง หากแม้แต่ตัวของผู้นำการเมือง คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เองนั้น ก็ยังเป็นผู้ที่มีแนวความคิดอนุรักษนิยม-กษัตริย์นิยม และต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่สำคัญ ดังนั้น การสามารถเปิดความสัมพันธ์กับ “จีนแดง” หรือ “จีนคอมมิวนิสต์” หรือ “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ที่เป็น “ปีศาจการเมือง” ของไทยมานานนับหลายทศวรรษได้ในสมัยของนาย กฯ คึกฤทธิ์ จึงถือได้ว่าเป็นมิติพิเศษสุดของโลกทางการเมืองไทย และกลายเป็นอีกหน้า “ตำนานการเมือง” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

การเปิดความสัมพันธ์กับ “จีนแดง”

(วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518)

พิจารณาผ่านงานศึกษาเรื่อง

“แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี”

อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

ประเทศไทยกำลังผ่านยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ หน้าที่ของรัฐบาลก็คือ รักษาสันติภาพไว้แม้ค่าของสันติภาพจะตีราคาได้เท่ากับของเก่าของนายกรัฐมนตรี ฉะนั้น สิ่งที่รัฐบาลกระทำลงไป ก็เพื่อให้ประชาชนได้มีเวลาคิดและประพฤติปฏิบัติ นี่เป็นตัวอย่างของการแสดงความใจเย็น ไม่รุนแรงและการให้อภัย กรุงเทพฯ และเมืองไทยมีสันติภาพอยู่ได้ทุกวันนี้ ผู้คนพอใจกับชีวิตประจำวันที่เป็นปกติสุข ผมรู้สึกภูมิใจแล้ว

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, “นิ่วรวิคัลมภาษณ”¹

(“6 เดือนของการเป็นนายกรัฐมนตรี”)

บทนี้เป็นการศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทั้งนี้จะให้ภาพรวมของสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเบื้องต้น

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้พังทลายระบบเผด็จการทหารที่สืบเนื่องต่อกันมาหลายทศวรรษนับแต่การรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 แม้ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยจะได้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง แต่ปัญหาเสถียรภาพและการเผชิญหน้าทางการเมืองก็เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่ง โดยมีรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นรัฐบาลชั่วคราวเพื่อดูแลการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ประกาศใช้ปลายปี พ.ศ. 2517 และตามมาด้วยการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อ 26 มกราคม พ.ศ. 2518 หลังการเลือกตั้ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นพรรคที่มี ส.ส. มากที่สุด ได้เป็นนายกรัฐมนตรี และจัดตั้งคณะรัฐบาล แต่เพียงไม่ถึงเดือน รัฐบาลนี้ก็ล้มลงเพราะไม่ได้รับความไว้วางใจในนโยบายของรัฐบาล (15 กุมภาพันธ์ - 6 มีนาคม พ.ศ. 2518) ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคมที่มี ส.ส. ในสังกัดเพียง 18 คนเท่านั้น ได้รับเลือกจากเหล่า “สหพรรค” ให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อมา (14 มีนาคม พ.ศ. 2518) แต่ดำรงอยู่ได้เพียง 10 เดือนก็ยุบสภาผู้แทนราษฎร (12 มกราคม พ.ศ. 2519) เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2519 ซึ่งแม้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จะสร้าง “ตำนาน” เงินผัน และการเปิดความสัมพันธ์กับจีนแดงในยุครัฐบาลของตน แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ หัวหน้าพรรคกิจสังคมและรักษาการนายกฯ กลับ “สออตก” ในเขตดุสิต กรุงเทพฯ ส่วน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง แต่ก็ดำรงสถานะรัฐบาลไว้ได้เพียง 5 เดือนกว่า ก็พบจุดจบด้วยการรัฐประหารที่อ้างเหตุจากการ “ฆาตกรรมโดยรัฐ” ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จากนั้น “จีนแดง” ที่เพิ่งเปิดความสัมพันธ์ระหว่างกันก็กลับมาเป็น “ปีศาจคอมมิวนิสต์” ของไทยต่อมาอีกราวทศวรรษ ก่อนจะคลายตัวไปเนื่องจากการล่มทลายของโลกคอมมิวนิสต์ในต้นทศวรรษ 2530

1. สภาพการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ประชาธิปไตยไทยอาจจะมาในจังหวะที่ไม่เหมาะสม คือเป็นจังหวะของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศ ต้องปลุกสัมพันธไมตรีกับจีน ต้องเผชิญกับเงินเฟ้อ ช้ำน้ำมันก็ขาดแคลน ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดความกลัว ความไม่แน่นอน และสภาพที่ไม่มั่นคง²

บทวิเคราะห์สภาพทั่วไปทางสังคมการเมืองไทยของนิตยสาร *Far Eastern Economic Review* จะเป็นบทวิเคราะห์ที่ให้ภาพรวมที่เด่นชัด แต่ประเด็นปัญหาหนึ่งที่บทวิเคราะห์นี้สัมผัสที่จะกล่าวถึง คือ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในที่หลังจากตกอยู่ภายใต้ระบบเผด็จการมาอย่างยาวนาน ซึ่งทำให้ปัญหาในทุกๆ ด้านถูกกดตันเก็บสะสมเอาไว้ ดังนั้น เมื่อระบบทางการเมืองได้ “เปิด” ขึ้นอีกครั้งของระบอบประชาธิปไตย ปัญหาที่ถูกเก็บกดชุกช่อไว้นี้ต่างก็เผยตัวออกมาอย่างพร้อมๆ กัน จนทำให้ดูเหมือนว่าสังคมไทยเต็มไปด้วยปัญหาและมีระดับของความรุนแรง

1.1 สภาพการณ์ทางการเมือง

นอกเหนือจากปัญหาพรรคการเมือง การเลือกตั้ง และเกมการแย่งชิงกันจัดตั้งรัฐบาลแล้ว การเมืองไทยภายใต้ระบบการเลือกตั้งที่พรรคการเมืองกลุ่ม “ปีกซ้าย” ที่ได้รับเลือกตั้ง (วันที่ 26 มกราคม 2518) เข้ามาเป็นจำนวนมาก หรือประมาณกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.ทั้งหมด 269 คน เป็น ส.ส. ปีกซ้ายจากพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย 15 คน พรรคพลังใหม่ 12 คน พรรคแนวร่วมสังคมนิยม 10 คน) ก็เป็นกระแสแนวโน้มทางการเมืองที่สร้างความหวุ่นวิตกให้กับกลุ่มอนุรักษ์นิยมและฝ่ายกองทัพที่เคยได้ใช้ประเด็นปัญหา “คอมมิวนิสต์” เป็นปัจจัยในการยึดกุมอำนาจทางการเมืองในแบบเผด็จการตลอดมา ดังจะเห็นได้ชัดเจนนับแต่การยึดอำนาจเมื่อปี พ.ศ. 2490 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้นำทางการเมืองและรัฐบาลไทยได้รับประโยชน์ทางความมั่นคงในอำนาจทางการเมืองและการสนับสนุนด้านการช่วยเหลือทางทหารจากสหรัฐ

อเมริกาเรื่อยมา ตั้งแต่รัฐบาลไทยได้เลือกที่จะเข้าอยู่ในสังกัดของโลกทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา นับแต่การเกิดขึ้นของสงครามเกาหลี พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา ดังนั้น ปัญหา “คอมมิวนิสต์” รวมทั้งแนวความคิดของ “สังคมนิยม” ซึ่งถูกเหมารวมว่าเป็นอย่างเดียวกันนั้น จึงเป็นปัญหาที่ปรากฏในความเชื่อทั่วไปในสังคมที่ได้รับการตอกย้ำให้เป็น “ปีศาจ” ในการเมืองไทย³ และเกี่ยวพันกับความเชื่ออันว่าด้วยการดำรงอยู่ของ “สถาบันพระมหากษัตริย์” อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ เชื่อว่าระบบคอมมิวนิสต์กับระบอบการปกครองที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่อาจจะอยู่ร่วมกันได้

การปรากฏตัวอย่างเปิดเผยและการได้รับความนิยมนอกจากประชาชนของพรรคการเมือง “กลุ่มปีกซ้าย” เมื่อประสานเข้ากับสถานการณ์ทางการเมืองของภูมิภาคอินโดจีนที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะในการ “ปลดแอก” ในกัมพูชา (17 เมษายน พ.ศ. 2518) และเวียดนามใต้ (1 พฤษภาคม พ.ศ. 2518) ลาว (2 ธันวาคม พ.ศ. 2518) ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พอดี ย่อมสร้างความตื่นตระหนกให้กับกองทัพและกลุ่มฝ่ายอนุรักษนิยมเป็นอย่างยิ่ง เพราะแนวคำอธิบายในเรื่องทฤษฎี “โดมิโน” อันหมายถึงว่าเป็นเกมที่จะล้มกันไปอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นประเทศไทยย่อมอาจจะ “เป็น” ประเทศอันดับถัดไปที่กลายเป็นคอมมิวนิสต์ หรือถูกคอมมิวนิสต์ยึดครอง

ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ของประเทศต่างๆ ในกลุ่มประเทศอินโดจีน ยังหมายถึงความพ่ายแพ้ครั้งใหญ่ทั้งทางทหารและการเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้แสดงตนเป็นผู้คุ้มครองความมั่นคงและปลอดภัยของรัฐบาลต่างๆ ในภูมิภาคนี้มากกว่า 2 ทศวรรษ แต่กลับต้อง “ถอนตัว” ทุกอย่างออกไปอย่างทันทีทันใด มันเป็นความพ่ายแพ้ที่นำตื่นตระหนกและยิ่งไปกว่านั้น กระแสสังคมนิยมในประเทศไทยยังเป็นแนวโน้มแห่งความนิยมที่สอดคล้องไปกับชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน⁴ ดังนั้น ในกรณีของไทย กลุ่มพรรคสังคมนิยมได้เรียกร้องและกดดันให้มีการยกเลิก “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์” และให้ถอนทหารสหรัฐออกจากประเทศไทยโดยทันที จึงเป็นแรงกดดันทางสังคมการเมืองที่สำคัญ

อันที่จริงแล้ว หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่ทำให้ระบบเผด็จการทหารยุติลงอย่างฉับพลัน ความโหดร้ายป่าเถื่อนของการทำร้าย

ประชาชนไทยในท้องถิ่นต่างจังหวัดได้รับการเปิดเผยออกมาเป็นระยะๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณี “ถังแดง” ที่จังหวัดพัทลุง ที่มีการปราบคอมมิวนิสต์แบบ “เหวี่ยงแห” และสอบสวนโดยวิธีการทารุณต่างๆ เช่น สอบสวนแล้วเมื่อไม่รับก็ยิงกรอกหู ใช้หมอนทุบต้นคอ จับชาวบ้านใส่ถังแดงแล้วเผาทั้งเป็น ถูกจับขึ้นเฮลิคอปเตอร์แล้วถูกตีปลงมาจากอากาศ จากการสอบสวนมีชาวบ้านได้ตายไปเพราะการปราบปรามอย่างเหี้ยมโหดถึง 3,008 คน หรือกรณีที่บ้านคะหมอด อำเภอเขาชัยสน และที่ตำบลป่าบอน อำเภอปากพะยูน ในจังหวัดพังา ที่เจ้าหน้าที่ได้ใช้วิธีปิดล้อมหมู่บ้านแล้วยิงกราดสังหารทุกคนหมด ทำให้ชาวบ้านกว่าร้อยคนเสียชีวิต เหตุการณ์ทั้ง 2 เขตจังหวัดนี้เกิดขึ้นในระหว่างการปกครองแบบเผด็จการของรัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร⁵ หรือแม้จะเป็นช่วงหลังยุค “14 ตุลา” แล้ว ก็ยังเกิดกรณีเจ้าหน้าที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ไล่นักเผาหมู่บ้านนาทราย และปิดล้อม “ฆ่า” ชาวบ้านไปหลายคนในข้อหาเป็นหมู่บ้านคอมมิวนิสต์⁶ ข้อมูลความโหดร้ายต่างๆ ที่ได้รับการเปิดเผยออกมาก็ยิ่งสนับสนุนให้มีการ “ยกเลิก” พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์⁷ และหน่วยงานความมั่นคงที่มีอำนาจมากยิ่งขึ้น เช่น กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ที่ควบคุมโดยทหาร⁸

กระแสการต่อต้านและขับไล่ฐานทัพของสหรัฐให้ออกไปจากดินแดนประเทศไทย เป็นกระแสที่สามารถเพิ่มความสนับสนุนจากพลังทางสังคมได้มากขึ้นเรื่อยๆ (ฐานทัพอเมริกาในไทยมี 7 แห่ง คือที่จังหวัดอุดรธานี นครพนม อุบลราชธานี ขอนแก่น (น้ำพอง) นครราชสีมา นครสวรรค์ (ตาคลี) และชลบุรี (อุตะเภา) โดยมีทหารอเมริกันในไทยปี 2518 จำนวน 21,745 คน ซึ่งเคยมีทหารอเมริกันประจำในไทยสูงสุดเมื่อปี 2512 จำนวน 49,000 คน ถัดมากคือปี 2516 มี 45,000 คน) ทั้งยังเป็นหลักฐานที่ได้รับการพิจารณาเชื่อมโยงประเด็นที่ว่ารัฐบาลเผด็จการทหารของไทยนั้นอยู่ได้ก็โดยการสนับสนุนจากสหรัฐในทุกด้าน ดังนั้น การที่จะขุดรากถอนโคนระบบเผด็จการทหารก็ต้องยุติบทบาทของการมีฐานทัพของสหรัฐในประเทศไทยด้วย และปัญหานี้ก็เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับประเด็นเอกราชและอธิปไตยของชาติ การต่อต้านบทบาทของสหรัฐได้รับการสนับสนุนในแบบขยายตัว

จนกลายเป็นกระแสหลักของไทยเมื่อเกิดเหตุการณ์ 2 กรณี คือ *กรณีแรก* เป็นเรื่องสัมปทานเหมืองแร่ของบริษัทเทมโก้⁹ ซึ่งเป็นบริษัทเอกชนของอเมริกาที่ได้รับสัมปทานสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในการทำเหมืองแร่ดีบุกใต้ทะเลรวม 7 แปลง เป็นพื้นที่ 46,950 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดภูเก็ตและพังงา มูลค่าประมาณกว่า 100,000 ล้านบาท ซึ่งประเทศไทยแทบจะไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทนแต่อย่างใดเลย กลุ่มพลังนักศึกษาและประชาชนได้เรียกร้องให้รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ “ยกเลิก” สัมปทานที่ไม่เป็นธรรมต่อประเทศชาติครั้งนี้ แต่ก็ได้รับการแทรกแซงจากเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ซึ่งได้มีจดหมายถึงนายกรัฐมนตรีของไทย ว่าฝ่ายไทยยังไม่มีเหตุผลพอที่จะยกเลิกประทานบัตรเหมืองดีบุกของบริษัทเทมโก้ และหากมีการยกเลิกจริงแล้วก็อาจจะมีผลกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยกับสหรัฐฯ ได้¹⁰ จากจดหมายฉบับนี้ทำให้พลังกลุ่มกดดันยิ่งสนับสนุนให้รัฐบาล (ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการแต่งตั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี) ยกเลิกสัมปทานนี้ทันที และด้วยกระแสสนับสนุนดังกล่าว ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช รักษาการนายกรัฐมนตรีได้สั่งยกเลิกสัมปทานทั้งหมดที่ให้กับบริษัทเทมโก้ ในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2518 ขณะที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี กำลังนำคณะรัฐมนตรีเข้าเฝ้าถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กรณีที่สอง คือ กรณีเรือ “มายาเกซ” ซึ่งเป็นเรือสินค้าเอกชนติดธงชาติอเมริกา กำลังเดินทางจากฮ่องกงเพื่อมาเทียบท่าเรือสดหีบ ทหารของกัมพูชาได้เข้ายึดเรือลำนี้ในข้อหา “ละเมิดน่านน้ำ” ของกัมพูชา พร้อมกับลูกเรือรวม 40 คน แต่ทางรัฐบาลสหรัฐฯ ประธานาธิบดีฟอร์ด ถือว่าการจับกุมเรือสินค้า “มายาเกซ” เป็น “วิธีการเยี่ยงโจรสลัด” เพราะสหรัฐฯถือว่าเรือลำนี้ถูกจับกุมขณะกำลังอยู่น่านน้ำสากลไม่ได้อยู่ในน่านน้ำของกัมพูชา ดังนั้น รัฐบาลสหรัฐฯจึงตกลงใช้ปฏิบัติการทางทหารในการช่วงชิงเรือมายาเกซกลับคืนจากทหารเขมรแดงที่เพิ่งได้ปกครองประเทศ อันเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 12-16 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 โดยรัฐบาลสหรัฐฯได้ส่งหน่วยนาวิกโยธินจำนวน 1,100 คน เข้ามาที่ฐานทัพหมู่ตะเภา

โดยไม่ได้บอกกล่าวรัฐบาลไทยแต่อย่างใดทั้งสิ้น เพื่อให้ฐานทัพคู่ตะเภา เป็นฐานในการบุกเข้าโจมตีซึ่งเรือ “มายาเกซ” กลับคืน¹¹ แม้สหรัฐจะประสบความสำเร็จในเป้าหมาย แต่ก็สูญเสียทางทหารด้วยเช่นกัน กรณีมายาเกซนี้ยังเป็นกรณีที่รุนแรงและชัดเจนว่าสหรัฐไม่ได้คิดว่าไทยเป็นประเทศเอกราชและมีอธิปไตยเป็นของตนเอง อันทำให้พลังนักศึกษาและประชาชนเดินขบวนครั้งใหญ่ เรียกร้องให้ยกเลิกการมีฐานทัพสหรัฐในประเทศไทย และกดดันให้รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มั่นนโยบายให้ทหารต่างชาติออกจากประเทศไทยภายใน 1 ปีนั้น ให้เร่งการดำเนินงานให้เร็วขึ้นกว่าที่กำหนดไว้

ผลสะท้อนของความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในภูมิภาคอินโดจีน และการลดลงของบทบาททางทหารสหรัฐทำให้รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศ “แนวใหม่” ตามที่ประกาศในนโยบายของรัฐบาลทันที กล่าวคือ ด้านหนึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และคณะ ได้เดินทางไปเยือนประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มอาเซียน (ASEAN) เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันให้มากขึ้นในท่ามกลางวิกฤตการณ์ของชัยชนะฝ่ายคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน¹² การเดินทางเยือน 2 ประเทศอาเซียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี และพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศพร้อมคณะ มีขึ้นระหว่างวันที่ 9-14 มิถุนายน พ.ศ. 2518 และอีกด้านหนึ่ง ขณะที่คณะของนายกรัฐมนตรีไทยยังเยือนอยู่ที่ประเทศอินโดนีเซีย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีได้ใช้อินโดนีเซียเป็นเวทีประกาศว่า ไทยจะเปิดสัมพันธไมตรีอย่างเป็นทางการกับ “ปักกิ่ง” (จีนแดง) “ภายในหนึ่งหรือสองสัปดาห์” ต่อจากนี้¹³ จากกรณีดังกล่าวนี้สรุปได้ว่า รัฐบาลไทยดำเนินการเมืองระหว่างประเทศ 2 ด้านไปอย่างพร้อมกัน คือ ยืนยันการเป็นมิตรและกระชับมิตรในกลุ่มประเทศอาเซียน ขณะเดียวกันก็เป็นการอธิบายให้มิตรประเทศเห็นถึงความจำเป็นของไทยที่ต้องเปิดสัมพันธไมตรีกับจีนแดงเป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน¹⁴

เมื่อคณะเยือนประเทศในกลุ่มอาเซียนกลับถึงไทยแล้ว รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ส่งคณะผู้แทนของกระทรวงการต่างประเทศที่นำ

โดย นายอานันท์ ปันยารชุน เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา เดินทางไปเตรียมการด้านพิธีการต่างๆ เพื่อที่จะจัดทำข้อตกลงเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับ “จีนแดง” หรือสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ จากแต่เดิมที่ประเทศไทยยอมรับจีน “ไต้หวัน” เป็นตัวแทนของจีนในที่นั่งสหประชาชาติ และในการติดต่อสัมพันธ์ทางการทูต คณะของนายอานันท์ที่อยู่ในปักกิ่งระหว่าง 16-21 มิถุนายน ขณะเดียวกันก็ได้มีมติใหม่ทางการเมื่อระหว่างประเทศไทย เมื่อนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร ได้นำคณะนักการเมือง ส.ส. รวม 30 คน เดินทางไปเยือนจีนแดง “ตามคำเชิญของรัฐบาลจีน” ส่วนทางจีนเอง นายโจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีของสาธารณรัฐประชาชนจีน ก็ได้ส่งหนังสือเชิญมายัง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ลงวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2518 เรียงเชิญ “ให้เกียรติไปเยี่ยมเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนภายในเดือนนี้อย่างเป็นทางการ”¹⁵

คณะเดินทางของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่และสื่อมวลชนประมาณ 60 คน (เป็นสื่อมวลชน 22 คน) เดินทางไปเยือนประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนระหว่างวันที่ 30 มิถุนายน ถึงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ทั้งนี้เนื่องจากการไป “จีนแดง” ครั้งนี้ของนายกรัฐมนตรีไทยเป็นการไปเยือนอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกัน และจีนแดงได้รับการปลูกให้มีภาพลักษณ์ที่น่ากลัวและเป็นปีศาจต่อความคิดความเชื่อในหมู่คนไทยมาตลอด ดังนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี จึงได้ปราศรัยถึงประชาชนผ่านสถานีโทรทัศน์กองทัพบกในคืนวันที่ 27 มิถุนายน โดยจุดประสงค์ที่สำคัญก็เพื่อที่จะให้ประชาชนคนไทยทำความเข้าใจว่า “สถานการณ์ในเอเชียเปลี่ยนไปมาก... เราจะเริ่มนโยบายกันใหม่ ประการแรกก็คือผูกมิตรให้มาก ไม่ว่าเราจะมีลัทธิใด” นอกจากนี้ก็เพื่อบอกให้ “คนจีน” (คนสัญชาติจีน) ที่มีอยู่ในไทยถึง “366,600 คนเศษ” ว่า “อย่าวิตก จะเป็นจีนต่อไปหรือเป็นไทยก็ได้”¹⁶ และเช่นเดียวกันกับตอนไป เมื่อคณะเดินทางกลับถึงประเทศไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ก็ได้กล่าวปราศรัยถึงประชาชนผ่านทางสถานีโทรทัศน์และวิทยุอีกครั้งเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 เพื่อชี้แจงถึงความสำเร็จในการติดต่อสัมพันธ์กับจีนแดง และบอกเล่าสิ่งที่ได้

เห็นมาที่เมืองจีน¹⁷ ขณะเดียวกันทางฝ่ายจีนก็ได้ต้อนรับคณะทูตชุดนี้เป็นกรณีพิเศษ ที่ฝ่ายไทยอธิบายว่าเป็น “การแสดงออกของจีนที่จะให้เห็นถึงการเป็นมิตรกับไทย ที่ค่อนข้างจะพิเศษและยิ่งใหญ่กว่าที่จีนเคยทำมากับชาติอื่นๆ ในเอเชียด้วยกัน”¹⁸

ผลสำเร็จของการเปิดสัมพันธ์ไมตรีกันครั้งนี้คือ “แถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน” ลงนามระหว่าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับนายโจวเินไหล นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งสาระสำคัญของแถลงการณ์ฉบับนั้นนอกเหนือจากเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการแล้ว ยังระบุเพื่อสร้างความมั่นใจว่า จีนแดงจะเคารพเอกราชและอธิปไตยของไทยตลอดทั้งจะไม่เข้าแทรกแซงไทยในทุกๆ ด้าน โดยนัยที่เข้าใจกันคือ เกี่ยวกับปัญหาพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่กำลังต่อสู้กับทหารตำรวจไทยในขณะนั้น และในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 เดียวกันนี้ รัฐบาลไทยก็ได้ออกประกาศ “ตัดความสัมพันธ์กับได้หวัน” อย่างเป็นทางการ¹⁹

การที่สหรัฐต้อง “ถอนตัว” ออกจากภูมิภาคนี้รวมทั้งประเทศไทย และการปรับเปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ใหม่กับจีนแดง อดีต “ศัตรู” ที่น่ากลัวที่สุดของกองทัพไทย ก็เป็นปัจจัยที่ทางทหารเสนอให้มีการซื้ออาวุธเพิ่มเพื่อเตรียมการ “ความพร้อม” ในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ²⁰ แต่ด้วยภาพลักษณ์ของทหารและกองทัพที่ได้ตกต่ำอย่างมากยิ่งและไร้ซึ่งพลังอำนาจ “คำพูด” เหมือนเช่นที่เคยเป็น กองทัพจึงถูกพิจารณาจากสังคมว่าเป็นหน่วยองค์กรทางความคิดที่ล้าหลัง และต้องได้รับการปรับปรุงอย่างขนานใหญ่²¹ เมื่อมีข่าวการปะทะกันระหว่างทหารกับผู้ก่อการร้ายตามแนวชายแดน คำถามเบื้องต้นที่จะมีมาคือ “เป็นเรื่องที่สร้าง” เพื่อ “ปลุกผีคอมมิวนิสต์” ซึ่งเชื่อว่าก็เพื่อที่กองทัพจะได้ความชอบธรรมทางอำนาจและการใช้กำลังอาวุธต่อไป และแม้ว่าผู้นำของกองทัพ คือ พลเอก กฤษณ์ สีวะรา ผู้บัญชาการกองทัพบกและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้เปิดเผยว่า ในประเทศไทยมีผู้ก่อการร้ายอย่างแน่นอน เพราะแต่ละปีมีทหารเสียชีวิตเฉลี่ยวันละ 1 คน²² ก็ดูจะเป็น “คำเปิดเผย” ที่ไม่ค่อยได้รับความ

ใส่ใจ ยิ่งกว่านั้นเมื่อผนวกกับ “ข่าวลือ” ว่าจะมีนายทหารทำการรัฐประหาร ยึดอำนาจเป็นระยะๆ บวกกับ “ข่าวจริง” ของการฆาตกรรมปราบปราม ประชาชนอย่างโหดร้ายที่ได้รับการเปิดเผยจากองค์กรเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักศึกษาที่ลงไปสู่ชนบท ก็ยิ่งทำให้สถานะทางการเมืองและความชอบธรรมของกองทัพมีลดน้อยลง

นักศึกษาเป็นกลุ่มกดดันทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เพราะแม้แต่รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ด้านหนึ่งแม้จะได้ชื่อว่าเป็นรัฐบาล “พระราชทาน” แต่อีกด้านหนึ่งก็ถูกเรียกว่าเป็นรัฐบาล “ของนักศึกษา”²³ เพราะยินยอมโอนอ่อนต่อข้อเรียกร้องของนักศึกษาอย่างมาก ปัญหาทางการเมืองไทยในช่วงนี้อันกล่าวได้ว่าเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงนั้น “ขบวนการ” นักศึกษาเป็นผู้ “เปิด” มิติใหม่ให้กับการเมืองไทย ดังนั้น จึงยากที่จะปฏิเสธการเข้ามามีบทบาทของคนหนุ่มสาวหรือนักศึกษาเหล่านี้ ปัญหาต่างๆ ในสังคมได้ไหลบ่าเข้าสู่ความรู้ของกลุ่มนักศึกษาที่ทำการเคลื่อนไหว และนักศึกษาก็ได้เป็น “หัวหอก” ของการเคลื่อนไหวในแทบทุกๆ เรื่องของสังคม เช่นในปัญหารัฐธรรมนูญ ที่กำหนดให้คนอายุ 20 ปีมีสิทธิเลือกตั้งแทนที่จะกำหนดไว้ที่ 18 ปี หรือการกำหนดให้ผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งอายุ 25 ปี แทนที่จะเป็น 23 ปี ก็ทำให้นักศึกษาชุมนุมประท้วงกันอย่างยืดเยื้อ 3 วัน 3 คืน²⁴ และเพื่อที่จะให้ระบอบประชาธิปไตยมีความยั่งยืน นักศึกษาอาสาสมัครก็ได้ลงเผยแพร่ประชาธิปไตยไปยังชนบท ในด้านกลับกันของการลงสู่พื้นที่ ก็ทำให้นักศึกษาได้ “ข้อมูล” ถึงความไม่ชอบธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมอีกมากมาย เช่น ปัญหาการกวาดล้างผู้ก่อการร้ายของฝ่ายทหารที่ทำแบบ “เหวี่ยงแห” ปัญหาของชาวนา-ชาวไร่ องค์กรของนักศึกษาทั้งส่วนกลาง เช่น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย องค์กรส่วนย่อยตามสถาบันการศึกษา ทั้งมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครู และองค์กรของอดีตนักศึกษาที่เป็นแกนนำในเหตุการณ์ “14 ตุลา” เช่น กลุ่ม ปช.ปช. (กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย) ที่นำโดยนายธีรยุทธ บุญมี กลุ่มแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ เป็นต้น ต่างก็วางแนวทางและประเด็นในการต่อสู้เรียกร้องที่บางครั้งก็แตกต่างกันไป บางครั้งก็ร่วมมือกัน

ภายในระยะไม่ถึง 1 ปีหลังเหตุการณ์ “14 ตุลา” การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาที่เข้าไปสัมพันธ์ในทุกๆ เรื่องของสังคม ก็เริ่มได้รับการตั้งคำถามถึงบทบาทที่ควรจะเป็นและขอบเขตของบทบาทของนักศึกษาว่าควรมีแค่ไหน อย่างไร อดีตผู้นำนักศึกษา เช่น นายเสกสรวด์ ประเสริฐกุล ถึงกับให้สัมภาษณ์ด้วยบทวิเคราะห์ว่า “ยุคทองของนักศึกษาลิ้นสุดลงแล้ว” ในความหมายของนายเสกสรวด์ คือ “คบเพลิงแห่งการต่อสู้ได้ส่งทอดจากนักศึกษาไปยังขบวนการของประชาชนแล้ว”²⁵

ประเด็นที่ขบวนการนักศึกษาโดยทั่วไปในขณะนั้นให้ความสนใจ ได้แก่ เรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสาระที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ เรื่องเอกราชอธิปไตยของชาติ เช่น กรณี “เทมโก้” กรณี “มายาเกซ” ของสหรัฐฯ และเรียกร้องให้สหรัฐถอนทหารออกจากประเทศไทย เรื่องการต่อต้าน “ทรราชย์” เหตุการณ์ “14 ตุลา” และต่อต้านการยึดอำนาจ และเรื่องความเป็นธรรมในสังคม เรื่องสุดท้ายนี้ทำให้นักศึกษาได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของกรรมกรที่ถูกปลดออกจากงาน ที่ได้รับรายได้อย่างไม่เป็นธรรม ที่ขอเพิ่มค่าแรง และปัญหาชาวนา ซึ่งเป็นปัญหาที่ชุกชอนและถูกทิ้งไว้มาแล้วอย่างเนิ่นนาน การเดินขบวนของกรรมกรมักจะมีองค์กรหนึ่งใดของนักศึกษาสันับสนุน การประท้วงของชาวนามักจะมีองค์กรของนักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้อง

สังคมไทยนับแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าเป็นสังคมแห่งการประท้วง การประท้วงและการนัดหยุดงานก็รวมไปถึงกลุ่มข้าราชการและรัฐวิสาหกิจด้วย ทั้งเป้าหมายพื้นที่ของการประท้วงและการนัดหยุดงานได้รวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลาง คือ กรุงเทพฯ มีสถิติว่ากรณีพิพาทแรงงานและการนัดหยุดงานเกิดขึ้นหลัง 14 ตุลาคม 2516 มีปริมาณเป็นจำนวนหลายร้อยครั้งในแต่ละปี ขณะที่มีกลุ่มผลักดันหรือกดดันทางการเมืองที่ปรากฏขึ้นในช่วงหลังเหตุการณ์ “14 ตุลา” ถึง 264 กลุ่ม และจนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2519 มีการประท้วงเกิดขึ้นรวมประมาณ 390 ครั้ง²⁶ จากสถิติดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นถึง “ความไม่มั่นคง” ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีมาถี่ยิบ เมื่อเทียบกับสภาวะ “สงบเรียบร้อย” ในยุคสมัยเผด็จการทางการเมือง

อุบัติเหตุการณ์เดือนสิงหาคม พ.ศ.2518 ในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นจุดสะท้อนถึงวิธีการของการปะทะและต่อสู้ทางความคิดที่ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นความรุนแรง อุบัติการณ์แรก เป็นเหตุการณ์ที่เกิดในช่วงราวเที่ยงคืนของวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2518 เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจนครบาล 2,000 คนที่ชุมนุมกันประท้วงอยู่หน้าบ้าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ณ บ้านพักที่ซอยสวนพลู ได้ “บุกพัง” และ “ปล้น” ทรัพย์สินสิ่งของไปจนยากที่จะประมาณราคาได้²⁷ การประท้วงของตำรวจนครบาลครั้งนี้เป็นการประท้วงเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของตำรวจจังหวัดลำพูนที่ได้มีการจับกุมนักศึกษาและผู้นำชาวนา 9 คน เมื่อประมาณ 10 วันก่อนหน้านี ในข้อหาที่เตรียมจะก่อการร้าย แต่ขบวนการนักศึกษาที่กรุงเทพฯ และต่างจังหวัดได้จัดชุมนุม ทั้งเรียกร้องและกดดันให้ปลดปล่อยผู้ที่ถูกจับกุมทั้ง 9 คนนี้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการกระทำที่มีชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ ในที่สุดทางรัฐบาลยอมให้มีการถอนฟ้องและปล่อยตัวทุกคน อันเป็นเหตุให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่ตำรวจทั่วประเทศเห็นว่าการกระทำดังกล่าวนั้นไม่ถูกต้อง จึงรวมตัวกันประท้วงรัฐบาลและนายกรัฐมนตรี กระทั่งเหตุการณ์บานปลายกลายเป็นการ “พัง” และ “ปล้น” บ้านนายกรัฐมนตรีในที่สุด หากพิจารณาในทางสังคมการเมืองแล้ว เหตุการณ์นี้ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึง “ความอ่อนแอ” และ “ความไร้ระเบียบ” ของอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานราชการ เป็นเหตุการณ์ที่ “ฝ่ายการเมือง” ย่อมถูกตั้งคำถามต่ออำนาจหน้าที่ ขณะเดียวกันก็ย่อมถูกตั้งคำถามต่อไปว่า แล้วจะควบคุมระบบราชการและการเมืองต่อไปได้อย่างไร

อุบัติเหตุการณ์ที่สอง เป็นอุบัติเหตุการณ์ที่สืบเนื่องเชิงเวลาจากอุบัติเหตุการณ์แรก กล่าวคือ เป็นอุบัติเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเช้าวันต่อมาวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งห่างจากอุบัติเหตุการณ์แรกไม่กี่ชั่วโมง เป็นเหตุการณ์ของนักศึกษาแต่เกี่ยวข้องกับอุบัติเหตุการณ์แรก กล่าวคือ ในการชุมนุมประท้วงของฝ่ายศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยที่สนามหลวง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยตัวผู้ถูกจับกุมทั้ง 9 คนที่จังหวัดลำพูนนั้น ได้มีนักศึกษาวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ คนหนึ่ง ถูกยิงบาดเจ็บสาหัส ทำให้นักศึกษาวิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ ชุมนุมกันที่วิทยาลัยของตนประมาณ 2,000 คน

เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม เพื่อเรียกร้องให้ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยแสดงความ “รับผิดชอบ” แต่เนื่องจากไม่มีคำตอบ ในวันที่ 20 สิงหาคม นักเรียนอาชีวะและนักศึกษาเทคนิคจำนวนพันกว่าคนเดินขบวนมุ่งไปยังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นเสมือน “ตัวแทน” หรือ “ศูนย์บัญชาการ” ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และได้บุกเข้า “ทำลาย” สิ่งของและอาคารสถานที่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนกระทั่งเหตุการณ์สงบลงเวลาประมาณ 17.00 น.²⁸ อุบัติการณ์ที่สองนี้อาจเป็นหลักหมายได้ว่าความแตกแยกในแนวทางของนักศึกษาได้กลายเป็นการปะทะกันในเชิงความรุนแรง หรืออีกนัยหนึ่ง พลังนักศึกษาถูกแบ่งแยกโดยกลไกของฝ่ายอนุรักษ์นิยมและกลุ่มอำนาจเดิม

ทั้งสองอุบัติการณ์เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518 เป็นเสมือนหลักหมายของจุดหักเหของเส้นทางในวิถีทางการเมืองไทยไปอีกระดับหนึ่ง คือระดับของความรุนแรงพลังเหวี่ยงกลับของกลุ่มอำนาจเดิมเริ่มปรากฏตัวขึ้นอย่างมีทิศทางอีกครั้ง คือการใช้กลไกอำนาจรัฐและพลังของนักเรียนนักศึกษาบางส่วนในการปะทะกับกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มพลังนอกระบบราชการที่เพิ่งปรากฏตัวขึ้นมา ได้แก่ กลุ่มกรรมกรและกลุ่มชาวนา ซึ่งถูกอธิบายว่าเป็น “สามประสาน” ที่จะนำสังคมไทยไปในทิศทางที่ “เอียงซ้าย” ทางการเมือง เป็นกลุ่มพลังสนับสนุนแนวทางสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ ระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518 จนถึงกันยายน พ.ศ. 2519 (ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519) มีสถิติว่า มีผู้นำชาวนาชาวไร่ถูกลอบสังหาร 32 คน นักการเมือง 3 คน นักเรียนนักศึกษา 15 คน²⁹

โดยสรุป สถานการณ์ทางการเมืองไทยเป็นสถานการณ์ที่อยู่ภายใต้กระแสการปรับเปลี่ยนทางการเมืองทั้งในระดับสากลและระดับประเทศที่ต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ผสานกับปัญหาของกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะปัญหาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ปัญหากรรมกรและปัญหาชาวนาที่ปรากฏขึ้นมาอย่างพร้อมกัน จึงทำให้ดูเหมือนว่าสังคมไทยเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ อย่างมากมาย และในท้ายสุดก็กลายเป็นการใช้ความรุนแรงของกลุ่มพลังต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมและกลุ่มอำนาจเดิมในสังคมไทย

1.2 สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ

ในปี พ.ศ. 2518 ประมาณว่าประเทศไทยมีประชากร 40 ล้านคน ในจำนวนนี้ ร้อยละ 85 เป็นเกษตรกร หรือประมาณ 34 ล้านคน ที่เหลือ 6 ล้านคนอยู่นอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของราชการ และโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร ประมาณ 3 ล้านคน

จากการสำรวจและ**ประมาณการรายได้ต่อบุคคลต่อปี** ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ได้จัดทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2503 พ.ศ. 2513 และ พ.ศ. 2523 ได้พิจารณาแบ่งเป็นภาค ดังนี้³⁰

พ.ศ.	2503	2513	2523 (หน่วย : บาท)
ภาคเหนือ	1,454	2,598	3,951
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,056	1,680	2,616
ภาคใต้	2,594	3,749	5,255
ภาคกลาง	2,537	4,851	7,060
กรุงเทพฯ	5,716	11,495	19,462

ทั้งนี้ ประชากรภาคเกษตรกรรมเป็นกลุ่มที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำสุด โดยมีประชากรภาคบริการมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าภาคเกษตรกรรม 3 เท่าตัว ภาคอุตสาหกรรมสูงกว่าเกือบ 6 เท่าตัว และภาคพาณิชยกรรมสูงกว่า 6 เท่าตัว³¹

จากการสำรวจรายได้และหนี้สินของเกษตรกร โดยกองเศรษฐกิจการเกษตร เมื่อปี พ.ศ. 2513 ปรากฏว่า³² โดยเฉลี่ยเกษตรกรมีรายได้ปีละ 1,486.34 บาท หรือเฉลี่ยมีรายได้เดือนละ 124 บาท ทั้งนี้ มีเกษตรกรจำนวน 35.59% เป็นผู้มีหนี้สินโดยเฉลี่ยเป็นหนี้ต่อคนเท่ากับ 4,309 บาท

แต่จากการสำรวจของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปลายปี พ.ศ. 2516 แสดงให้เห็นถึงภาระหนี้สินของชาวนาว่าครอบคลุมครัวชาวนาร้อยละ 75

มีหนี้สินเฉลี่ยครอบครัวละ 6,956 บาท โดยมีครอบครัวชาวนาเป็นหนี้รวม 2 ล้านครอบครัว รวมเป็นเงินประมาณ 8,000 ล้านบาทเศษ³³

พื้นที่ของประเทศไทยทั้งหมดมี 321 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2518 มีพื้นที่ป่าจำนวน 131 ล้านไร่ เป็นเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร 112 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2519 พื้นที่ป่าลดลงเหลือ 124 ล้านไร่ พื้นที่ถือครองทางการเกษตรเพิ่มขึ้นเป็น 113 ล้านไร่³⁴ ทั้งนี้ พื้นที่ทางการเกษตรเป็นส่วนที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ ดังนี้³⁵

พ.ศ.	2516/17	2517/18	2518/19
ข้าว	52.27	49.89	55.60
ข้าวโพด	7.17	7.75	8.20
มันสำปะหลัง	2.73	3.00	3.72
อ้อย	1.62	1.94	2.44
			(หน่วย : ล้านไร่)

ในส่วนของข้าว ซึ่งประมาณว่ามีชาวนายู่ประมาณ 29 ล้านคน หรือ 75% ของจำนวนประชากรทั้งหมดนั้น สามารถผลิตข้าวได้อยู่ระหว่าง 14-15 ล้านตัน โดยชาวนาจะนำข้าวที่ผลิตได้ออกขายประมาณร้อยละ 36 ของผลผลิตทั้งหมด และในจำนวนนี้จะเป็นข้าวส่งออกขายต่างประเทศประมาณ 1.2-1.5 ล้านตัน (คาดการณ์ปี พ.ศ. 2517) อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบระหว่าง “ต้นทุนการผลิต” กับ “ราคาที่ชาวนาขายได้” พบว่าชาวนาไทยขายข้าวได้ค่อนข้าง “ขาดทุน” เป็นส่วนใหญ่ ดังนี้³⁶

ปี	ต้นทุน/เกวียน (บาท)	ราคาที่ขายได้ เกวียนละ (บาท)	ขาดทุน/+กำไร
2512/13	1,028.23	860.43	- 167.80
2513/14	992.38	628.63	- 363.75
2514/15	1,004.86	799.91	- 204.95

ปี	ต้นทุน/เกวียน (บาท)	ราคาที่ขายได้ เกวียนละ (บาท)	ขาดทุน/+กำไร (บาท)
2515/16	1,138.51	1,311.05	+172.54
2516/17	1,232.24	1,958.52	+736.28
2517/18	2,067.39	2,232.25	+164.86
2518/19	1,995.28	1,975.25	- 20.03

ที่มา : กองบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ
กองเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จากสถิติจะเห็นได้ว่า ชาวนาขายข้าวเปลือกในลักษณะขาดทุนมาตลอดตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมา แต่ฤดูกาลปี 2516 กลับเปลี่ยนแปลงไปเมื่อตลาดโลกมีความต้องการข้าวมากขึ้น เนื่องจากการผลิตที่ไม่ค่อยได้ผลมากนัก กระทั่งราคาข้าวของตลาดโลกที่สูงขึ้นจนเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ปริมาณข้าวที่ต้องเก็บไว้บริโภคภายในประเทศหายไป ก่อให้เกิดภาวะข้าวสารขาดแคลนในท้องตลาดอย่างหนักในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เพราะมีการกักตุนข้าวไว้โดยพ่อค้าเพื่อส่งออก การขาดแคลนข้าวครั้งนี้ทำให้ต้องถึงขั้น “เข้าคิว” ซื้อข้าวกัน วิกฤตการณ์ข้าวปีนั้นสมาคมนักข่าวจัดอันดับไว้เป็นข้าวสำคัญอันดับที่ 5 ของปี พ.ศ. 2516 รองจาก 1) วันมหาวิปโยค ตุลาคม 2) เหตุการณ์ 21-22 มิถุนายน ต่อต้านการลอบซื้อ นักศึกษารามคำแหง 9 คน โดยอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง 3) ข้าวการต่อสู้ของกรรมกรที่ปะทุขึ้นมาอย่างรวดเร็ว หลัง “14 ตุลา” มีการนัดหยุดงานกว่า 500 ราย และ 4) วิกฤตการณ์น้ำมันที่ไทยต้องขึ้นราคาน้ำมัน 2 ครั้งใน 2 เดือน³⁷

วิกฤตการณ์น้ำมันที่เกิดขึ้นในกลางปี พ.ศ. 2516 อันเป็นผลมาจากความขัดแย้งในตะวันออกกลางซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่ผลิตน้ำมันรายใหญ่ที่สุด ประเทศไทยใช้น้ำมันเตาปีละ 8,500 ล้านลิตร ซึ่งส่วนใหญ่นำมาผลิตกระแสไฟฟ้า น้ำมันจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งทางเศรษฐกิจของไทย³⁸ อันเกี่ยวพันกับครัวเรือน ภาคบริการและภาคอุตสาหกรรม รัฐบาลจอมพลถนอม

กิตติขจรได้กำหนดราคาควบคุมน้ำมันโซล่าไว้ที่ลิตรละ 1.41 บาท แต่ราคาในท้องตลาดสูงขึ้นไปถึง 3.50 บาทต่อลิตร หรือสูงกว่า 150% กระทั่งได้มีการปรับราคาน้ำมันทุกชนิด รวม 2 ครั้งในปี พ.ศ.2516 คือ เมื่อช่วงต้นเดือนกรกฎาคมและกลางเดือนพฤศจิกายน โดยปรับเพิ่ม 63 สตางค์ และ 50 สตางค์ต่อลิตร ภาวะความขาดแคลนน้ำมันถึงขั้น “เข้าคิว” ซึ่งพร้อมกันนั้นในปลายปี รัฐบาลก็ประกาศขึ้นภาษีสินค้า ไฟฟ้า น้ำมันและรถยนต์³⁹ และในภาวะขาดแคลนน้ำมันและไฟฟ้านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้งดการประดับโคมไฟในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม ในปี พ.ศ. 2516 นี้ด้วย⁴⁰

วิกฤตการณ์ในปี พ.ศ. 2516 อันประกอบด้วยวิกฤตการณ์น้ำมัน วิกฤตการณ์ขาดแคลนข้าว ก็ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อสูงขึ้นอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2516-2517 ถึงร้อยละ 23 และเกิดสภาวะชะงักงันของเศรษฐกิจและการลงทุน ตลอดจนมีการนัดหยุดงานประท้วงเพื่อเรียกร้องค่าแรงและสวัสดิการเพิ่มของคนงานซึ่งถูก “กด” ไว้ตลอดมาภายใต้กฎหมายของรัฐบาลเผด็จการทหาร อย่างไรก็ตาม มีสถิติว่าในปี พ.ศ. 2517 มีผู้ว่างงานเพียง 15,000 คน แต่ในปี พ.ศ. 2518 มีผู้ว่างงานสูงถึง 880,000 คน คนว่างงาน 7 ส่วนมาจากภาคอุตสาหกรรม⁴¹

ค่าแรงของกรรมกรไทยมีราคาต่ำมาก ดังจะเห็นได้ว่านับจากปี พ.ศ. 2503 แรงงานไทยได้ค่าแรงวันละ 8-9 บาท มีการนัดหยุดงานเพื่อต่อรองค่าแรงเฉลี่ยปีละ 3-5 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2513 ค่าแรงได้ต่อรองจนปรับขึ้นมาเป็น 12 บาท ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2516 มีกรรมกรนัดหยุดงานไม่เกิน 36 รายต่อปี และไม่รุนแรง แต่เมื่อการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตยได้กลับคืนมาอีกครั้งหลังเหตุการณ์ “14 ตุลา” ค่าแรงได้ปรับอีกครั้งเป็น 16 บาท ต่อมาเป็น 20 บาท และเป็น 25 บาทในปี พ.ศ. 2518 ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2516 มีกรณีพิพาท 577 ครั้ง ถึงขั้นหยุดงาน 501 ครั้ง มีลูกจ้างที่เกี่ยวข้อง 177,876 คน ปี พ.ศ. 2517 มีกรณีพิพาท 477 ครั้ง ถึงขั้นหยุดงาน 357 ครั้ง ลูกจ้างที่เกี่ยวข้อง 105,883 คน ในปี พ.ศ. 2518 การนัดหยุดงานที่เป็นการต่อสู้ยืดเยื้อและถูกปราบอย่างนองเลือดที่สำคัญ ได้แก่ การนัดหยุดงานของกรรมกรโรงงานสแตนดาร์ดคาร์ไบด์ การนัดหยุดงานของพนักงาน

โรงแรมดุสิตธานี ที่นายทุนได้จ้างกลุ่มอันธพาล “กระหิงแดง” เข้าคุกคามกรรมกร การนัดหยุดงานของกรรมกรโรงงานผลิตกางเกงฮาร์วี่ ที่ถูกตำรวจปราบปรามโดยใช้กำลัง และการชุมนุมของกรรมกรนับหมื่นโดยมีแกนนำเป็นสหภาพแรงงาน ซึ่งที่สำคัญเป็นสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจเพื่อประท้วงการขึ้นราคาข้าวสารของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อต้นปี พ.ศ. 2519⁴²

2. แนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีอายุ 10 เดือนนั้น กล่าวได้ว่าเป็นรัฐบาลที่อยู่ท่ามกลางของปัญหา ทั้งปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลในระบบสภาผู้แทนราษฎร และปัญหาของสภาพการณ์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมไทยในขณะนั้น ที่เต็มไปด้วยปัญหาของการเรียกร้องและการเผชิญหน้ากันของกลุ่มฝ่ายต่างๆ ดังนั้น เพื่อสะดวกต่อการอธิบายถึงแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในขณะเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น จะพิจารณาตามหัวข้อต่างๆ ดังนี้

2.1 ระบอบประชาธิปไตย

หลังจากที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เป็นนายกรัฐมนตรีและบริหารประเทศผ่านไปเป็นระยะเวลาประมาณ 7 เดือน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ปราศรัยในหัวข้อเรื่อง “ความก้าวหน้าของสถานการณ์ในสังคมไทยในทัศนะของนายกรัฐมนตรี” ต่อสมาชิกสภามคมผู้สื่อข่าวต่างประเทศ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งคำปราศรัยครั้งนี้ กล่าวได้ว่าเป็นการปราศรัยขนาดยาวเป็นครั้งแรกที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ยืนยันถึงรากฐานแนวความคิดทางการเมืองอันว่าด้วยระบอบการปกครองของตน ในท่ามกลางภาวะที่สังคมไทยเพิ่งหลุดพ้นจาก “ระบบเผด็จการ” โดยทหาร และอยู่ในสังคม “ข่าวลือ” เรื่อง “การยึดอำนาจ” (ปฏิวัติ) ของฝ่ายทหาร และกระแสของพลังกดดันและกลุ่มทางการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางด้านแนวทางของสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เชื่อว่า “ระบอบประชาธิปไตย” เป็นระบอบที่พึงประสงค์ของสังคมไทย แม้ว่า “ในการปกครองตามระบบประชาธิปไตย นั้น กระผมเห็นว่า เป็นเรื่องยากจริงๆ ที่จะทำให้ทุกคนพอใจ แต่พลังและจุดอ่อนของระบบประชาธิปไตยก็อยู่ตรงนี้” ซึ่งภายใต้ระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นว่าสังคมจึงจะมีเสรีภาพ โดยพิจารณาเปรียบเทียบกับกรปกครองแบบเผด็จการ ไม่ว่าจะในกลุ่ม “ขวาสุด” หรือ “ซ้ายสุด” ก็ตาม

ถ้าเราหันมองไปรอบโลกทุกวันนี้ จะเห็นว่า มีระบบการเมืองอยู่หลายชนิด แต่ละระบบล้วนอวดอ้างว่ามีความดีเหนือระบบอื่นๆ ทั้งสิ้น กระนั้นจากข้อเท็จจริงก็ยังพิสูจน์ได้ว่า ไม่ว่าจะในระบบใดก็ตามจะต้องมีกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยอยู่เสมอ ในรัฐที่ปกครองแบบเผด็จการ เราไม่ค่อยได้ยินเรื่องราวการแตกร้างมากนักเพราะพลเมืองของเขาไม่ได้รับอนุญาตให้มาคัดค้านอะไรได้ แต่ในรัฐประชาธิปไตย เราจะได้ยินเรื่องความเห็นไม่ตรงกันเสมอ ยิ่งเป็นประชาธิปไตยมากเท่าไร เสียงแตกแยกก็ยิ่งมีมากเท่านั้น มีทั้งฝ่ายขวาสุด ฝ่ายซ้ายสุด และกลุ่มหัวรุนแรงที่พยายามจะถอนรากถอนโคนของสังคมเอาทีเดียว⁴³

แต่สภาพการณ์ทางสังคมการเมืองไทยในขณะนั้น ย่อมถูกตั้งคำถามต่อคำว่า “เสรีภาพ” ในระบอบประชาธิปไตยของไทย และทำไม “เสรีภาพ” ของไทยจึงดูประหนึ่งเป็น “ความวุ่นวาย” และเต็มไปด้วยการ “เดินขบวนประท้วง” ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สะท้อนถึงบทวิเคราะห์ทางการเมืองอันว่าด้วย “เสรีภาพ” ในระบอบประชาธิปไตยไว้ตั้งแต่เมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นานนัก เรื่อง “เมืองไทยเราจะมีเสรีภาพทางการเมืองกันจริงหรือ” ซึ่งเป็นคำปราศรัยแก่ที่ประชุมสมาชิกสโมสรโรตารีภาคพื้นเอเชีย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2518

ในคำปราศรัยครั้งนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หรือ “วันมหาวิปโยค” ว่า “ไม่แตกต่างกับการระเบิดของภูเขาไฟ” หลังจากที่สังคมไทยตกอยู่ใต้การปกครองของรัฐบาลทหารมาเป็นเวลาถึง 42 ปี พลังของประชาชนถูกกดให้อยู่ใต้อำนาจและ

มีความคุ้นเคยกันมาตั้งแต่ต้น พลังของประชาชนจึง “ระเบิด” ออกมา ดังการระเบิดของภูเขาไฟ การระเบิดของภูเขาไฟย่อมหมายถึง “การเผาผลาญและความพิณาศ”

เสรีภาพเป็นของใหม่ เมื่อประชาชนได้รับเสรีภาพ ก็เริ่มมี สู้มเสียงขึ้นมา มีการนัดผลงานตามโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ อยู่ทั่วไป รัฐบาลไม่ว่าจะเคลื่อนไหวหรือกระทำสิ่งใด ประชาชน ก็ข่มขู่คุกคามจะใช้พลังรุนแรงไปเสียทุกเรื่อง⁴⁴

“ความใหม่” ของ “เสรีภาพ” ข้างต้น ก่อให้เกิดคำถามจากประชาชน โดยทั่วไปว่า “รัฐบาลไม่ว่าจะชุดใดก็ตามจะไปได้สักกี่น้ำ” ทั้งนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุ 2 ประการที่ก่อให้เกิดการเดิน ขบวนอย่างขนานใหญ่หลายต่อหลายครั้งหลังเหตุการณ์ “14 ตุลา” และ “ส่วนใหญ่มัมนิสิตนักศึกษาและนักเรียน เป็นผู้นำในการใช้พลังบีบบังคับ ฝ่ายบริหารให้ปฏิบัติตามความประสงค์” หรือสิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เรียกว่าวิธีการ “กล้าเผชิญ”

ประการแรก นับแต่วันที่ 14 ตุลาคม 2516 จนถึง 18 มีนาคม 2518 (วันที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นำคณะรัฐมนตรีเข้าเฝ้าถวาย สัตย์ปฏิญาณ : ผู้เขียน) ประเทศไทยมีรัฐบาลรักษาการซึ่งเป็น รัฐบาลที่ประชาชนมิได้เลือกตั้งเข้ามาโดยตรง รัฐบาลตระหนัก ดีว่าตนมีบทบาทเป็นเพียงผู้รักษาราชการ รัฐบาลจึงต้องยอม ผ่อนตามคำเรียกร้องของกลุ่มผู้ปลุกกระดมพลังในแทบทุกเรื่อง ทุกกรณี

ประการที่สอง การปฏิวัติเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็น ความสำเร็จงดงามได้มาจากการเดินขบวนของกลุ่มประชาชน และกลุ่มผู้ปลุกกระดมพลังจึงใคร่ใช้วิธีการแบบเดียวกันนั้นซ้ำอีก เพราะเห็นว่าเคยสัมฤทธิ์ผลมาแล้ว⁴⁵

อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็มีบทสรุปในขณะนั้นเช่นกัน ว่า ระบบการเมืองไทยในปัจจุบันสมัยนั้น “ไม่ใช่ระบบการเมืองในแบบ อุดมการณ์สำหรับประเทศไทย” แต่กระนั้นก็ตามระบอบประชาธิปไตย ก็ยัง “เป็นระบบซึ่งกระผมคิดว่าจะใช้ได้ผลสำหรับการเมืองในประเทศไทย”

และยัง “เป็นระบบที่พอปฏิบัติได้สำหรับการปกครองในประเทศไทย”

ข้อเสนอของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต่อการรักษา “ระบอบประชาธิปไตย” ต่อไปนั้น มีอยู่ว่า

ข้อเสนอข้อแรกก็คือ ให้ประเทศไทยปรารถนาที่จะใช้ระบบประชาธิปไตยต่อไป ซึ่งหมายถึงว่าไม่ยอมรับรัฐบาลที่ปกครองโดยทหาร แต่ให้มีรัฐบาลพลเรือน ไม่ใช่รัฐบาลเผด็จการ

ข้อเสนอประการที่สอง คือ อย่าให้ระบบการเมืองใดๆ ในประเทศไทยนำความทุกข์ยากมาสู่ประชาชนในสังคมไทยจนเกินไปในการนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง เพื่อว่าเราจะได้ไม่ต้องนำคนในชนชั้นหนึ่งไปจำคุกหรือไปตัดศีรษะเสียเพื่อเห็นแก่ชนอีกชั้น กระผมคิดว่าชนบประเพณีชาวพุทธของเราคงจะเรียกร้องมิให้การณ์เป็นไปตามนี้⁴⁶

หากพิจารณาสิ่งที่ปรากฏอยู่ในแนวความคิดว่าด้วยระบบทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะพบว่า การปกครองโดยทหารหรือรัฐบาลเผด็จการทหาร แม้ว่าจะไม่อาจยอมรับได้ในสถานการณ์ขณะนั้น แต่ก็ดูจะเป็นระบบการปกครองที่ “น่ากลัว” น้อยกว่า และยอมรับได้มากกว่า “ระบบการเมืองใดๆ” ก็ตาม ที่นำมาซึ่งความทุกข์ยาก หรือความเปลี่ยนแปลงโดยวิธีการ “ทำลาย” กันระหว่าง “ชนชั้น” ที่แตกต่างกัน ระบบการเมืองที่ “น่ากลัว” นี้ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เห็นได้อย่างชัดเจนว่าหมายถึงระบบสังคมนิยม หรือระบบคอมมิวนิสต์ เพราะในทัศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แล้ว “ระบบสังคมนิยมมักจะผูกพันกับระบบการเมืองคอมมิวนิสต์”⁴⁷ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ต่อต้าน “คอมมิวนิสต์” มาตลอด เพียงแต่ว่าในขณะที่เป็นรัฐบาลเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามที่จะหลีกเลี่ยงการแสดงตนที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผยในขณะนั้น ขณะเดียวกันยังกลับอิงแอบและ “ยอมรับ” ในบางระดับของแนวความคิดทางเศรษฐกิจของแนวทางสังคมนิยม ดังที่กล่าวว่า พรรคกิจสังคม ที่ตนเป็นหัวหน้าพรรคนั้นเป็น “พรรคนายทุนสังคมนิยม” ทั้งนี้เพราะกระแสความนิยมแนวทางสังคมนิยม

กำลังได้รับความนิยมในกลุ่มพลังกดดันทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนักศึกษา ตลอดจนที่มีสัมพันธภาพเชิงผลประโยชน์ต่อฐานคะแนนเสียงคะแนนนิยมจากกรรมกรและชาวนา อันเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ

อย่างไรก็ตาม “ความน่ากลัว” ของ “สังคมนิยม” และ “คอมมิวนิสต์” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มาจาก “วิธีการเปลี่ยนแปลง” ที่แนวทางนี้มักใช้ความรุนแรงในการทำลายล้างต่อคนต่างชั้น และก็มีตัวอย่างที่ได้เคยปรากฏขึ้นเป็นจริงแล้วในประวัติศาสตร์การปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ของประเทศรัสเซีย พ.ศ. 2460 และของจีน พ.ศ. 2492 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในเวียดนามและกัมพูชา ในสมัยเดียวกันกับที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี

2.2 สถาบันฝ่ายบริหาร

สถาบันฝ่ายบริหารหมายถึงรัฐบาล ตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 มาตรา 117 กำหนดให้นายกรัฐมนตรีต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรีอีกไม่เกิน 30 คน ซึ่งไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งจะต้องเป็นสมาชิกวุฒิสภา หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(1) รัฐบาล

ประเด็นสำคัญและเห็นชัดเจนในความคิดทางการเมืองของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต่อแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ นั้น นั่นคือบทบาทหน้าที่ของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคโดย “สันติวิธี” ดังปรากฏในการแถลงนโยบายรัฐบาลเมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2518 ว่า⁴⁸

รัฐบาลผสมชุดนี้ ตระหนักดีถึงปัญหาสำคัญที่ชาติบ้านเมืองของเรากำลังเผชิญอยู่ ขณะนี้สังคมไทยกำลังอยู่ท่ามกลางความตึงเครียด เรากำลังเผชิญกับความแตกแยกซึ่งกำลังเริ่มปรากฏขึ้น เราเริ่มเห็นความเป็น “เรา” เป็น “เขา” มากขึ้นทุกที ทุกวันนี้เราทุกคนก็ได้ยินเสียงที่กล่าวขวัญถึงความแตกต่างและ

การต่อสู้ระหว่างชนชั้น ตลอดจนการล้มล้างรุนแรงต่างๆ เสียงเรียกร้องเหล่านี้ทำให้เป็นเรื่องเหลวไหลเสียทีเดียวไม่ เราต้องยอมรับความเป็นจริงว่าในบ้านเมืองของเราขณะนี้มีความไม่เป็นธรรมมากมายหลายประการ เราต้องยอมรับว่าความไม่เป็นธรรมที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้เป็นความบกพร่องและความผิดพลาดของการบริหารราชการแผ่นดินในอดีต ซึ่งเราจะต้องรีบแก้ไขขจัดปิดเป่าเสียแต่บัดนี้ เพื่อจะได้ไม่สายจนเกินไป

เราจึงต้องใคร่ครวญให้ดีกว่า บ้านเมืองไทยของเราจำเป็นต้องถูกปล่อยให้ผ่านเข้าสู่กระแสของความรุนแรง ประทัดประหารกัน ดังที่บางฝ่ายกำลังเรียกร้องเสียงสนทนกันอยู่ด้วยหรือ ทำไมเราจึงไม่พยายามที่จะขจัดความไม่เป็นธรรมต่างๆ ด้วยสันติวิธี ซึ่งเป็นอุปนิสัยดั้งเดิมของคนไทยซึ่งรักความสงบ และรู้จักสมานประโยชน์เพื่อความสามัคคีของบ้านเมืองตลอดมา รัฐบาลผสมชุดนี้มีความเชื่อว่า กระบวนการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อปรด้วยความเป็นธรรมนั้น ไม่จำเป็นต้องดำเนินบนวิถีทางแห่งการล้มล้างทำลายชนชั้นใดๆ ก็มีทางสู่ความสำเร็จได้อย่างแน่นอน

คำแถลงนโยบายข้างต้นเสมือนเป็น “บทนำ” ของการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทยในขณะนั้น สิ่งที่เห็นได้คือ ความแตกแยก แตกต่าง และการต่อสู้ทางชนชั้น ในประเด็นปัญหาเรื่อง “ความเป็นธรรม” และในการบริหารประเทศที่ต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริงนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชก็ตระหนักดีว่า “มีข้อจำกัดหลายอย่างที่ทำให้กระผมไม่สามารถดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปตามอุดมการณ์ได้” เพราะสิ่งสำคัญก็คือ กรอบและกฎของการเป็นรัฐบาลในระบบประชาธิปไตยนั้น แตกต่างจากระบบเผด็จการอย่างมาก กล่าวคือ

ถ้ารัฐบาลของกระผมเป็นแบบเผด็จการ ก็คงจะทำอะไรได้ตามใจชอบเพื่อให้เกิดการปฏิรูปอย่างรีบด่วน แต่ประเทศไทยปัจจุบันต้องการระบบประชาธิปไตย และในระบบประชาธิปไตย

กระผมจะทำอะไรตามอำเภอใจย่อมไม่ได้ ทุกสิ่งที่กระผมทำ จะต้องได้รับการสำรวจตรวจสอบอย่างพิถีพิถันเพราะหวั่นจากมหาชนนำไปอภิปรายถกเถียงกัน เขาไปประเมินคุณค่าว่ามีส่วนดีส่วนเสียอย่างไรในการรับรองเห็นชอบ และในที่สุดก็จะต้องได้รับการรับรองเป็นส่วนตัวจากกลุ่มพลังต่างๆ อีก ซึ่งเห็นได้ชัดในขณะนี้ ยิ่งกว่าในตอนก่อนๆ จนแทบจะกล่าวได้ว่า กว่าที่จะผ่านพระราชบัญญัติออกมาได้แต่ละฉบับก็ต้องอาศัยใบอนุญาตจากกลุ่มเหล่านี้⁴⁹

หากพิจารณาคำอธิบายนี้ในสถานการณ์ของปี พ.ศ. 2518 ที่ก่อนหน้านี้นี้เกือบ 15 ปีที่ประเทศไทยอยู่ใต้การปกครองของ “ธรรมนูญการปกครอง” ฉบับปี พ.ศ. 2502 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และฉบับปี พ.ศ. 2515 ของจอมพลถนอม กิตติขจร ที่ต่างก็มีมาตรา 17 อันระบุให้คำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติของนายกรัฐมนตรีเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายและยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงระหว่างปลายปี พ.ศ. 2514 ถึงปลายปี พ.ศ. 2515 นั้น จอมพลถนอม กิตติขจรปกครองประเทศด้วยการที่ไม่ต้องมี “ธรรมนูญ” ใดๆ มาเป็นกรอบทางกฎหมายทั้งสิ้น เป็นการปกครองประเทศโดย “คำสั่ง และประกาศคณะปฏิวัติ” ดังนั้น การดำเนินงานจึงเต็มไปด้วยความรวดเร็ว และย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ว่าแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับ “ประชาธิปไตย” ในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สภาผู้แทนราษฎรที่มีอายุเพียง 11 เดือนกว่า มีกฎหมายที่พิจารณาผ่านสภาประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติได้เพียง 5 ฉบับ จากที่มีการเสนอรวม 40 ฉบับ พระราชบัญญัติที่อนุมัติให้ประกาศใช้ใน 5 ฉบับนั้น มี 3 ฉบับเป็นการนำเสนอของฝ่ายรัฐบาล จากที่นำเสนอทั้งหมด 9 ฉบับ⁵⁰

(2) นายกรัฐมนตรี

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายถึงบุคคลที่เป็นนายกรัฐมนตรีในอุดมคติของตนว่า

กระผมคิดว่าควรจะเป็นคนค่อนข้างหนุ่มอายุประมาณสัก 45 ปี จะได้มีพลังกายเข้มแข็งพอที่จะสู้งานได้ประมาณ 18 ชั่วโมงต่อวัน ควรจะเป็นคนที่สายตาแหลม มองอะไรทะลุปรุโปร่ง

และมีวิจารณ์ญาติ ฐัจจักวินิจฉัยสิ่งต่างๆ โดยตลอดอย่างทั่ว
ถ้วน ทุกแง่มุม ทั้งในด้านผลที่จะเกิดขึ้นภายในบ้านในเมืองเอง
และในความสัมพันธ์ระหว่างชาติ นายกรัฐมนตรีควรเป็นคนที่
สามารถทำให้กลุ่มพลังผลักดันทุกกลุ่มพอใจได้ โดยสามารถ
เกลี้ยกล่อมบุคคลที่คิดจะมาจองล้างทางการเมืองให้หันมาเห็น
ดีเห็นชอบด้วยได้ ในเวลาเดียวกันก็เก่งกาจในศิลปะทางการเมือง
เมืองถึงขนาดเล่นกลเรียกคะแนนเสียงมาช่วยให้ร่างพระราช
บัญญัติที่สำคัญๆ ผ่านสภาฯ ไปได้ นายกรัฐมนตรีควรเป็นคน
มีพรสวรรค์ขั้นพิเศษ มีบุคลิกที่สามารถดึงดูใจชาวบ้าน นาย
กรัฐมนตรีควรมีชีวิตส่วนตัวที่สะอาดและบริสุทธิ์ ไร้มลทินและ
จุดอ่อนที่จะทำให้เปลืองพลังได้ง่าย ท้ายที่สุดจะต้องเป็นคน
รักชาติบ้านเมือง ไม่แต่เท่านั้น ยังจะต้องเป็นผู้มีมนุษยธรรม
และกาารุณยธรรมสูง มีความเข้าใจในความทุกข์ยากของมนุษย์
ชาติอีกด้วย⁵¹

ซึ่งทั้งหมดข้างต้นนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ตระหนักดีว่า “หาไม่ได้” เป็น
เพียง “เทพนิยาย” ไม่ใช่ “ความเป็นจริง”

“ความอ่อนแอ” ของนายกรัฐมนตรี

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ถูกวิพากษ์อย่างหนักจากกรณีอุบัติเหตุรถ
เดือนสิงหาคม พ.ศ.2518 อุบัติการณ์หนึ่งคือกลุ่มตำรวจนครบาลได้บุก
เข้า “พังบ้าน” และ “ปล้น” บ้านนายกรัฐมนตรีที่ซอยสวนพลู กรุงเทพฯ
เมื่อเที่ยงคืนของวันที่ 19 สิงหาคม และอุบัติเหตุที่สองในวันที่ 20 สิงหาคม
ที่ได้มีกลุ่มนักเรียนนักศึกษาอาสาชิวะเทคนิคทำกรรบอก “พัง” และ “ปล้น”
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ อุบัติการณ์ทั้งสองได้รับการวิพากษ์
วิจารณ์ว่านายกรัฐมนตรี “อ่อนแอ” ดังนั้น “รัฐบาล (จริง) อ่อนแอไม่รู้จักรัก
ใช้กำลังปราบปรามความแตกแยกให้เพียงพอ”

สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชแล้ว การที่ตนไม่ “เอาผิด” กับเจ้า
หน้าที่ตำรวจ แต่ “อภัยให้” ไม่ได้เป็นความอ่อนแอของนายกรัฐมนตรี
เพราะการ “ที่จะตอบโต้ด้วยการแก้แค้น” นั้น ก็จะต้องเป็น “การกระทำ (ที่)

ยิ่งจะทำให้เหตุการณ์รุนแรงขึ้น”⁵² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชในฐานะนายกรัฐมนตรี เห็นว่า “ดุลพินิจ” ของการใช้กฎหมายเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าที่จะใช้เพื่อทำให้เห็นว่าเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐบาลที่ “เข้มแข็ง”

ถ้าจะพูดอย่าง (ผู้ที่) เอากฎหมายมาทางดูทีละมาตรา ใครทำผิดกฎหมายจับหมด ไม่ละไมเว้นแล้ว เอาว่าตำรวจมาเป็นนายกฯ เสียก็แล้วกัน... การที่ดำเนินคดีเคร่งครัดตามกฎหมาย หลับหูหลับตาไม่ผ่อนสั้นผ่อนยาวนั้น มันอาจจะเกิดซ้ำกันทั้งเมืองก็ได้ นี่เป็นเรื่องที่รัฐบาลจะต้องคำนึง เป็นเรื่องที่รัฐบาลจะต้องวินิจฉัย ไม่ได้มีความอ่อนแออันใดทั้งสิ้น⁵³

“ความกะล่อน” ของนายกรัฐมนตรี

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ที่ได้รับการขนานนามมากมาย เป็นทั้ง “เผ่าสาวพัดพิช” เป็น “ไอ้คนกะล่อนเล่นลิ้น เชื่อไม่ได้” แต่สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์แล้วมีคำอธิบายว่า การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของตนเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจแบบ “มือเปล่า” ที่ต้องใช้ “ปาก” ในการเจรจาเป็นสำคัญ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชได้อธิบายในสภาผู้แทนราษฎร ในช่วงขณะเกิดอุบัติเหตุการณ์เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518 ว่า

กระผมได้อำนาจไปจากมือเปล่า จากด้วยการเจรจาทันด้วยเหตุด้วยผล หรือกระทั่งหยาบค้าย แต่ก็ยังมีเหตุผล เมื่อได้อำนาจเช่นนั้นไปเกิดเป็นปัญหา กระผมก็ต้องแก้ด้วยการเจรจาที่มีเหตุผล และในบางครั้งก็ต่อกันหยาบๆ ด้วย แต่กระผมต้องแก้ด้วยปาก ท่านสมาชิกผู้มีเกียรติจะหาว่ากระผมเป็นคนกะล่อนก็ตามใจ แต่กระผมต้องพูดทั้งสองฝ่ายที่ขัดกัน พูดกับฝ่ายนี้พยายามจะเอาใจเขา พูดกับฝ่ายนี้ก็พยายามจะเอาใจเขาอีก เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีกันที่สุดในที่สุด ปัญหาจะได้ลุล่วงไป ถ้าลักษณะเช่นนี้เรียกว่าเป็นคนกะล่อนกระผมก็ยอมรับ กระผมจะกะล่อนไปจนตาย...(สมาชิกในที่ประชุมปรบมือ) และนอกจากแก้ปัญหาด้วยปากต้องแก้ปัญหาด้วยมือ ด้วยมือทั้งสองมือที่ไร้อาวุธนี้ เทียวพนมมือกราบไหว้เขาไป จะเป็นกรรมกร จะเป็นชาวนา จะ

เป็นตำรวจ พลตำรวจ จะเป็นนายพล แม่ทัพนายกองที่ไหน ต้องใช้มือที่ไร้อาวุธนี้กราบไหว้ กราบดินเขา เพื่อให้มันลุล่วงปัญหาเพื่อความสวัสดิภาพปลอดภัยของบ้านเมือง และเพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยที่อำนาจอยู่ในสถานะนี้ได้วัฒนาถาวร⁵⁴

ในแง่มุมมองของความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าต่อต้านทั้งนักการเมืองฝ่ายซ้าย ไม่ว่าจะเป็แนวสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ดังที่ปรากฏในงานเขียนคอลัมน์หน้า 5 ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐตลอดมา ดังนั้นเมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เป็นนายกรัฐมนตรี และแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า ในประเด็นเรื่องที่ว่ารัฐบาลจะดำเนินการยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์หรือ “พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495” ที่ออกมาสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ “พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ (ฉบับที่สอง) พ.ศ. 2512”⁵⁵ ที่ออกมาสมัยรัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร นั้น ซึ่งภายใต้สถานการณ์และความรับรู้ของสังคมไทยในขณะนั้น กฎหมายคอมมิวนิสต์ฉบับนี้ได้ให้อำนาจในการปฏิบัติกับทหารอย่างมากและกว้างขวาง กระทั่งปรากฏเป็นเหตุอันชัดซึ่งสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล และปรากฏการเป็น “เหยื่อ” การปฏิบัติกาที่โหดเหี้ยมของผู้ที่ได้รับอำนาจ และกลายเป็นเหตุที่ทำให้ชาวบ้าน “จับอาวุธ” ต่อสู้กับทางทหาร

นโยบายยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ดังกล่าวของรัฐบาล เป็นนโยบายที่ย่อมได้รับความสนับสนุน เพียงแต่เมื่อนักการเมืองกลุ่ม “ปีกซ้าย” ตามในที่ประชุมสภาว่าจะเชื่อมั่นได้แค่ไหน อย่างไร ในเมื่อที่ผ่านมาผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนี้ไม่เคยมีความคิดในการที่จะสนับสนุนให้ยกเลิกกฎหมายฉบับนี้แต่อย่างใด นอกเหนือจากแนวความคิดในการต่อต้านและปราบปรามผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างในทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มฝ่ายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์

ในด้านหนึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อภิปรายโดยยืนยันว่า
กระผมมีความตั้งใจที่จะเลิกพระราชบัญญัตินี้ และพระราชบัญญัติอื่นใดก็ตามที่จะเป็นการให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ของ

ทางราชการไปกระทำร้ายต่อประชาชน... เมื่อยกเลิกแล้ว...เห็น
ว่าไม่จำเป็นจะต้องมีพระราชบัญญัติอื่นใดมาแทนที่ เพราะ
ประมวลกฎหมายอาญามีข้อบัญญัติเพียงพอแล้วที่จะรักษา
ความสงบและรักษาสถาบันต่างๆ ของประเทศ⁵⁶

ขณะเดียวกันสิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ถูกเรียกว่า “ปลิ้นปล้อน”
“กัลบักลอก” หรือมี “ความเปลี่ยนแปลงทางความคิด” นั้น ระหว่างข้อ
เขียนที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ “สยามรัฐหน้า 5” กับความคิดในขณะดำรง
ตำแหน่งในขณะนั้นนั้น เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ที่เป็น
จริงเท่านั้น โดยกล่าวว่า

ส่วนที่ว่าจะเขียนหน้า 5 ไปอย่างไรนั้น ขอกราบเรียนตรงๆ
ว่าการเป็นนักเขียนมันก็เขียนวันต่อวัน ไม่สามารถจะจดจำได้
ว่าเขียนไปว่ากระไรบ้าง เพราะเขียนทุกวัน เขียนไปแล้วก็ลืม
ไปบ้าง หลงไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามความคิดเห็นของคนนั้น
เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปข้อเท็จจริงเปลี่ยนไปย่อมจะเปลี่ยนไป
ตามได้เสมอ ความจริงก็ย่อมที่จะเป็นความจริง ถ้าหากว่ายึดถือ
กันโดยไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว กระผมเข้าใจโลกจะพัฒนาไปไม่ได้
เราก็จะต้องسابสูญไปอย่างสัตว์โบราณบางชนิดที่เห็นแล้วก็คง
หัวร่อกัน⁵⁷

อย่างไรก็ตาม หลังจากสิ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช ในฐานะนักหนังสือพิมพ์และนักการเมืองจะ “ไม่” สนับสนุนการ
ยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ฉบับนี้อีกต่อไป

3. แนวความคิดทางการเมืองระหว่างประเทศ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

จากการศึกษาถึงภูมิหลังประวัติของการเป็นปัญญาชนและนัก
หนังสือพิมพ์ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวได้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
มีแนวความคิดในการสังกัดโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ และต่อต้าน
แนวทางการปกครองของประเทศคอมมิวนิสต์ เพราะแนวความคิดทางการ

เมืองระหว่างประเทศดังกล่าว สอดรับกับความเชื่อ ความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในเรื่อง “การฟื้นฟูอดีต” และ “กษัตริย์นิยม”

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้มีคุณลักษณะของการเป็น “ผู้นำ”ทางการเมือง หรือผู้นำทางความคิดในเรื่องการเมืองระหว่างประเทศของไทย แต่คุณลักษณะพิเศษที่สำคัญประการหนึ่งของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่โดดเด่นในหมู่ “ปัญญาชน” ในยุคสมัยทศวรรษ 2500 เป็นต้นมานั้น คือเป็นผู้นำและผู้เผยแพร่การติดตามข่าวสารสถานการณ์การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลก ดังจะเห็นได้จากผลงานหนังสือของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ชุดที่ประมวลจากรายการวิทยุ “เพื่อนนอน” และ ชุดที่ประมวลจากข้อเขียนใน “สยามรัฐ หน้า 5”

ด้วยคุณลักษณะพิเศษที่โดดเด่นดังกล่าวนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงเป็นผู้ที่สามารถสัมผัสได้ถึงระดับของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์สามารถตระหนักได้ว่าสถานการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง ทั้งที่มีกับสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน (จีนแดง) ในปี พ.ศ. 2514⁵⁸ ซึ่งเป็นปีที่มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ครั้งใหญ่ระหว่างสหรัฐกับจีนแดงในแบบ “มิตรไมตรีต่อกันมากขึ้น” หลังจากที่ยับเคี้ยวต่อสู้กันทั้งในทางการเมืองและการทหารมานานับแต่ประเทศจีนสถาปนาการปกครองแบบคอมมิวนิสต์เมื่อปี พ.ศ. 2492

แต่แม้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะมีคุณลักษณะพิเศษดังกล่าวข้างต้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชก็ไม่ได้แสดงตัวทางความคิดของการเป็นกลุ่มกดดันทางการเมือง (pressure group) ทั้งในฐานะปัญญาชนและนักหนังสือพิมพ์ชั้นนำ ที่จะแสดงบทบาท “ชนชั้นนำ” ทางความคิดให้แก่การปรับเปลี่ยนเชิงนโยบายของรัฐบาลทหารจอมพลถนอม กิตติขจร แต่ประการใด ซึ่งหากพิจารณาจากภูมิหลังประวัติของการอยู่ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ชั้นนำแล้ว ก็คงจะไม่น่าประหลาดใจ เพราะแนวทางของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มักจะเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลเป็นสำคัญ (ดูบทที่ 2.4 ของงานวิจัยฉบับเต็มนี้)

หลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กลายเป็น 1 ใน 2 ของผู้นำทางการเมืองไทย ในฐานะประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงทัศนคติในวันปีใหม่ 1 มกราคม พ.ศ. 2517 ว่า ในทางนโยบายต่างประเทศของไทย “ยังมองไม่เห็นการเปลี่ยนนโยบาย” และ “คบกับจีนแผ่นดินใหญ่ ไม่คิดว่ามีปัญหาอะไร คงมีความสัมพันธ์ระดับทูตในระยะใกล้ และควรแลกเปลี่ยนนักกีฬานักวิชาการ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีไปก่อน”⁵⁹ ทัศนคติที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสนอนั้น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่รัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร และสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2515-2516 ได้ดำเนินการมาแล้ว โดยเฉพาะบทบาทของนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ในฐานะตัวแทนรัฐบาลอย่างเป็นทางการ นำ “คณะปึงปอง” ของไทยเดินทางไปแข่งขันชิงชนะเลิศแห่งเอเชียที่กรุงปักกิ่ง ระหว่างวันที่ 20 สิงหาคม ถึง 7 กันยายน พ.ศ. 2515 และต่อมา นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ยังเป็นผู้นำของคณะข้าราชการกระทรวงพาณิชย์และพ่อค้าไทย เดินทางไปชมการแสดงสินค้าครั้งที่ 36 ที่นครกวางโจว มณฑลกวางตุ้ง ระหว่างวันที่ 13-26 ตุลาคม พ.ศ. 2515 ในนามของรัฐบาล “คณะปฏิวัติ” จอมพลถนอม กิตติขจร และหลังจากนี้ก็มีคณะของฝ่ายสาธารณรัฐประชาชนจีนเดินทางมาแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและวิชาการกับประเทศไทย

ในสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ด้วยปัญหาวิกฤตการณ์ราคาน้ำมัน และสินค้าเกษตรของไทยราคาตกต่ำและขายไม่ค่อยได้ในตลาดโลก เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้นำเสนอร่างพระราชบัญญัติเพื่อยกเลิก “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 53” ที่บังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2502 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร หัวหน้าคณะปฏิวัติ ที่มีสาระสำคัญว่า “ห้ามมิให้ผู้ใดจำหน่ายสินค้าที่ผลิตหรือมีกำเนิดในประเทศจีนคอมมิวนิสต์ หรือที่มาจากประเทศจีนคอมมิวนิสต์”⁶⁰ นั้น จากการสำรวจวิจัยพบว่า **ไม่ปรากฏ** ทัศนคติสนับสนุน หรือคัดค้านจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ แต่อย่างใด

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาจากแนวนโยบายต่างประเทศของพรรค

กิจสังคมที่ก่อตั้งในปลายปี พ.ศ. 2517 และมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรคคนนั้น ได้รับการวิเคราะห์หว่า⁶¹ เป็นพรรคแนวเสรีนิยมที่กำหนดนโยบายต่างประเทศไว้ “ค่อนข้างแน่วแน่ชัดกว่าพรรคอื่นๆ” กล่าวคือ ระบุว่า “ในด้านความสัมพันธ์กับนานาประเทศนั้น รัฐบาลพรรคกิจสังคมพร้อมที่จะหาทางเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างๆ ที่ยังไม่มีสัมพันธ์ไมตรี โดยจะยึดเอาหลักแห่งความเสมอภาคและประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของชาติเป็นสิ่งสำคัญ” เห็นได้ว่า แม้จะมีความแน่วแน่ชัดกว่าของพรรคการเมืองอื่นๆ แต่ก็ยังอยู่ในสถานะกำหนดแบบไม่ผูกพันตายตัว

ขณะที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กำลังจะได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีไม่กี่วัน สถานการณ์ขณะนั้นมีปัญหาทางการเมืองที่สัมพันธ์กันอยู่ 3 ปัญหาคือ 1) นโยบายเกี่ยวกับกฎหมายคอมมิวนิสต์ 2) แนวทางความสัมพันธ์กับประเทศสหรัฐอเมริกา และ 3) แนวทางความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

1) นโยบายเกี่ยวกับกฎหมายคอมมิวนิสต์ แม้ว่าเรื่องนี้จะเป็นเรื่องภายในประเทศ แต่คอมมิวนิสต์ที่เป็น “ปีศาจ” ใน “เชิงจินตนาการ” ของสังคมนิยมไทยตลอดมาคือ “จีนแดง” ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเด็นนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ทัศนะไว้หลังการล้มลงของรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กำลังได้รับการ “ชาวเสียง” ให้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยกล่าวว่า “เรื่องการยกเลิก พ.ร.บ. คอมมิวนิสต์นั้นไม่ใช่เรื่องสำคัญ จึงไม่ต้องใส่ไว้ในนโยบาย”⁶² แต่ด้วยปัญหาแรงกดดันจากกลุ่มพลังนอกรัฐบาล โดยเฉพาะกลุ่มนิสิตนักศึกษา เมื่อรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวแถลงนโยบายต่อเรื่องนี้ จึงแสดงทัศนะว่าเห็นด้วยที่ “พร้อมที่จะยกเลิก”⁶³ แต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้ระบุไว้ในแนวนโยบายของรัฐบาลแต่อย่างใด และตลอดสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ไม่ได้ยกเลิกกฎหมายฉบับนี้แต่ประการใด

2) แนวทางความสัมพันธ์กับประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งขณะที่บรรยายภาคทางการเมืองในสังคมนิยมไทย กระแส “ชาตินิยม” อันว่าด้วยเอกราชและอธิปไตยทางเศรษฐกิจและการเมืองกำลังได้รับการสนับสนุนแบบขยายตัวในกลุ่มพลังนอกระบบราชการ โดยเฉพาะในกลุ่มนิสิตนักศึกษา

กลุ่มนักหนังสือพิมพ์ และกลุ่มนักการเมือง แม้แต่รัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่เพิ่งล้มลงไปนั้น ก็ยังระงับไว้อย่างชัดเจนในนโยบายของรัฐบาลว่าสหรัฐอเมริกาจะต้องถอนทหารและฐานทัพที่มีอยู่ในประเทศไทยออกไปภายใน 18 เดือน นอกจากนี้ เรื่องบริษัทเทมโก้ยังเป็นบริษัทธุรกิจเหมือนแร่เอกชนของอเมริกาก็ได้ถูก “ยกเลิก” ประธานบัตรการทำเหมืองแร่ดีบุกทั้งหมดที่อยู่ในประเทศไทย ในขณะที่เป็นวันสุดท้ายในตำแหน่งรักษาการนายกรัฐมนตรีของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่สำหรับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แล้ว ไม่เพียงแต่จะไม่มีทัศนคติต่อปัญหาเอกราชอธิปไตยทางเศรษฐกิจในกรณี “เทมโก้” แล้ว กรณีการถอนฐานทัพของสหรัฐ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็ยังเห็นว่า “ไม่ใช่เรื่องสำคัญ จึงไม่ต้องใส่ไว้ในนโยบาย”⁶⁴ แต่เมื่อปรากฏเป็นแนวนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ก็ให้มีการระบุว่า “จะให้มีการถอนทหารต่างชาติออกจากประเทศไทยในระยะเวลา 1 ปี โดยคำนึงถึงสถานการณ์ในภูมิภาคนี้ และเจรจากันอย่างฉันมิตร” และในการตอบข้อซักถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ไม่มีคำกล่าวใดๆ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่า หมายถึง “สหรัฐอเมริกา” อย่างเฉพาะเจาะจงลงไป กระทั่งเกิดกรณี “มายาเกซ” การรุกรานอธิปไตยด้านดินแดนและอำนาจอธิปไตยของไทย จึงปรากฏด้วยคำอย่างแน่ชัดว่า “สหรัฐอเมริกา” ต้องถอนทหารออกจากประเทศไทยไปภายใน 1 ปี ตามแรงกดดันของกลุ่มพลังทางสังคม

3) *แนวทางการความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน หรือจีนแดง* ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ไม่เคยที่จะกล่าวถึงแนวทางการเปิดความสัมพันธ์กับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนแต่ประการใด แม้ว่าในแนวนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “รัฐบาลนี้จะดำเนินการเพื่อให้มีการรับรอง และมีความสัมพันธ์เป็นปกติกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน” แต่ในการอธิบายและตอบข้อซักถามด้านการต่างประเทศ ไม่ปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะเป็นผู้ตอบ แต่จะให้การตอบเป็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ แตกต่างจากประเด็นแนวนโยบายทางเศรษฐกิจ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะลุกได้ตอบกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีข้อสงสัยซัก

ถามหรือคัดค้านมากกว่าที่จะให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายบุญชู โรจนเสถียร เป็นผู้กล่าวตอบ ยกเว้นในประเด็นที่ต้องอาศัยความรู้ด้าน ข้อมูลและแนวคิดด้านลึกทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น ในด้านการต่างประเทศ พบว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แทบ ไม่มีแนวความคิดถึงการปรับเปลี่ยนใดๆ ไปจากสถานะที่เป็นอยู่ของประเทศ ไทย แต่แรงผลักดันที่ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชต้องปรับเปลี่ยนเชิง ปฏิบัติการก็เพราะสภาวะแวดล้อมทางการเมืองและสังคมเป็นสำคัญ ทั้งเรื่องการถอนฐานทัพและทหารของสหรัฐอเมริกา และเรื่องของการเปิด ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน แม้แต่ พรรคการเมืองที่ได้ชื่อว่า “ปีกขวา” ก็ยังไม่กล้าคัดค้านกระแสของเรื่อง เหล่านี้ กลุ่มคน 2 กลุ่มที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มกดดันการเปลี่ยนแปลง แนวทางความสัมพันธ์กับต่างประเทศภายในรัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กลุ่มแรกเป็นบทบาทของพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ เลขาธิการ พรรคชาติไทย และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเมื่อรู้ ว่าจะได้เป็นผู้ร่วมจัดตั้งรัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ได้ประกาศ อย่างชัดเจนถึงแนวทางการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ว่าจะ ถอนฐานทัพสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทยไปภายในเวลา 1 ปี และ จะรับรองประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ ส่วนประเทศ ได้เห็นจะไม่ตัดความสัมพันธ์ เพียงแต่ลดฐานะของความสัมพันธ์เป็น เพียงระดับสถานกงสุล⁶⁵ อีกกลุ่มเป็นกลุ่มผู้นำทางความคิดที่เป็นข้าราชการ อยู่ในกระทรวงการต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของนาย อานันท์ ปันยารชุน เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐ อเมริกา⁶⁶

ในกรณีของการเปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับประเทศ สาธารณรัฐประชาชนจีน งานศึกษาของ นฤมิตร สอดสุข แห่งคณะอักษร ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “สัมพันธ์ภาพทางการทูตระหว่างไทย กับสาธารณรัฐประชาชนจีน” (พ.ศ. 2524)⁶⁷ งานศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นว่า การเปิดความสัมพันธ์ทางการเมืองกับประเทศสาธารณรัฐประชาชน จีนนั้น เป็นกระแสที่เห็นร่วมกันในทุกๆ ฝ่าย เว้นแต่ฝ่ายกองทัพและความ

มั่นคง นอกจากนี้ยังเป็นแรงกดดันจากปัญหาทางเศรษฐกิจภายในของ
ไทย และการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในอินโดจีน

อย่างไรก็ตาม จากกรณีที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีไทย
เดินทางไปเยือนประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ “คน
แรก” ก็กล่าวได้ว่า เป็นจุดหักเหของการเมืองไทยในความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ และการปรับเปลี่ยนเชิง “จินตนาการ” คอมมิวนิสต์จีน (แดง)
ดังนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงเป็น “ตำนาน” เล่าขานของการเปลี่ยน
นโยบายต่างประเทศครั้งสำคัญในประเทศไทย ไม่ว่าจะ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช มีแนวความคิดที่ประสงค์จะดำเนินการเช่นนั้นหรือไม่ก็ตาม

4. สรุป

ภายใต้สถานการณ์ที่ “วุ่นวาย” ทางการเมือง ที่แสดงออกทั้งในด้าน
การ “ปะทะ” ทางความคิด และการ “ต่อสู้” ด้วยความรุนแรงรวมกับสภาพ
การณ์ของเศรษฐกิจไทยที่ชะงักงัน ปัญหาด้านอุตสาหกรรมและการว่างงาน
ปัญหาด้านราคาพืชผลทางการเกษตร เห็นได้ว่าการที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช มีแนวทาง “ประนีประนอม” และยึดแนว “สันติวิธี” กระทั่งดู
เป็น “ความอ่อนแอ” และ “กลับกलอก” ในทัศนะของแต่ละฝ่ายนั้น ก็อาจ
จะกล่าวได้ว่าเป็นแนวความคิดและบุคลิกทางการเมืองที่น่าจะสอดคล้อง
กับยุคสมัยดังกล่าวนี้ สำหรับแนวความคิดในการเมืองระหว่างประเทศ
ความสามารถ “สัมผัส” และ “ปรับรับ” ตามความเหมาะสมของสถาน
การณ์ก็เป็นจุดที่ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เป็นนายกรัฐมนตรีไทยคนแรก
ที่ไปเมืองจีนแดง และก็กลายเป็น “ตำนาน” สำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองของ
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และพรรคกิจสังคม

**บทสรุป : ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับแนวความคิดทางการเมือง
และเศรษฐกิจ สมัยเป็นนายกรัฐมนตรี**

แนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไทยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช (20 เมษายน 2454 ปีกุน ถึง 9 ตุลาคม 2538 รวมอายุ 84 ปี)

สมัยเป็นนายกรัฐมนตรี (14 มีนาคม 2518-12 มกราคม 2519 วันยุบสภาผู้แทนราษฎร) มีความสัมพันธ์กับภูมิหลังประวัติ ทั้งในฐานะนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ ตลอดจนการเป็นปัญญาชนชั้นนำของสังคมไทย ซึ่งครอบคลุมเวลากว่า 25 ปี ทั้งนี้ กล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการที่เดินไปอย่างเป็นคู่ขนานกับระบบการเมืองเผด็จการทหารของสังคมไทย เพราะภายใต้บริบททางสังคมการเมืองดังกล่าว แนวทางการต่อต้านหรือต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการทหาร ด้วยแนวความคิดที่ “ก้าวหน้า” หรือ “เอียงซ้าย” ไปทางสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ เป็นแนวความคิดที่ได้รับการปราบปรามอย่างรุนแรงจากอำนาจรัฐ ดังนั้น ด้วยปัจจัยของภูมิหลังประวัติทั้งของชาติกำเนิด และการเติบโตทางการศึกษาที่ประเทศอังกฤษ มีความสัมพันธ์ที่ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เลือกลงแนวทางการเป็นนักหนังสือพิมพ์ หลังจากที่ได้ตกอยู่ภายใต้สถานะ “โดดเดี่ยวทางการเมือง” ในปี พ.ศ. 2491

นับจากนั้นมา แนวความคิดของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อันว่าด้วยเรื่องการ “ฟื้นฟูอดีต” และ “กษัตริย์นิยม” รวมทั้งการต่อต้าน “คอมมิวนิสต์” ก็ได้รับการส่งเสริม เมื่อรวมทั้งบทบาทของการเป็นปัญญาชนและครูอาจารย์ที่โดดเด่นในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีสถานะเป็น “สถาบันคึกฤทธิ์” ที่เป็นแหล่งรวมของความรู้ความคิดความเชื่อของสังคมไทย ในบริบททางสังคมการศึกษาที่ถูกปิดกั้นทางข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนความรู้ใหม่ๆ จากโลกภายนอก

ด้วยความเป็น “ผู้นำ” ของปัญญาชน และด้วยมี “ตำนาน” ของการเป็นนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ทั้งในกรณีลาออกจากราชการผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2491 และคดีฟ้องร้องในสมัย “เลือกตั้งสกปรก 2500” รวมทั้งแนวความคิดที่โดดเด่นและเด่นชัดของการเป็นทั้งเสรีนิยมและอนุรักษนิยม ตลอดจนทั้งความใกล้ชิดและอยู่วงในทางอำนาจรัฐตลอดมา ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับความสำเร็จทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในตำแหน่งประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และนายกรัฐมนตรีที่เป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคมที่มี ส.ส.ในสังกัด

เพียง 18 คน ซึ่งก็ยังเป็น “ตำนาน” อีกบทหนึ่งของชีวิตทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ในสมัยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แนวความคิดทางการเมืองที่สั่งสมมาอย่างยาวนานยังคงเป็นรากฐานทางวิธีคิดต่อการจัดการและแก้ไขปัญหาทางการเมือง ที่อาจเรียกได้ว่า อยู่ในขั้น “วิกฤต” ของสังคมไทย แต่ด้วยกระแสทางสังคมและความนิยมในแนวทาง “สังคมนิยม” ที่มีมาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ยังสามารถ “กด” แนวความคิดในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่เป็นตัวตนจริงไว้ และปรับตนเข้าร่วมกับแนวความคิดในกระแสกระบวนกรความนิยมดังกล่าว โดยพรรคกิจสังคมก็ได้รับการนำเสนอแก่สังคมว่าเป็น “พรรคนายทุนสังคมนิยม” กระทั่งเมื่อหมดสมัยของการเป็นนายกรัฐมนตรี แนวความคิดในการต่อต้าน “คอมมิวนิสต์” จะปรากฏขึ้นอีกครั้ง

จุดเด่นของแนวความคิดทางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในสมัยเป็นนายกรัฐมนตรี คือ การมองวิธีการแก้ไขปัญหาทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ด้วยแนวทาง “ประนีประนอม” และ “สันติวิธี” กระทั่งได้รับการโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์ว่า มีบุคลิก “อ่อนแอ” และ “กลับกลอก” แต่หากพิจารณาอย่างเป็นธรรมก็กลับพบว่า บุคลิกอันเป็นลักษณะเด่นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สามารถ “ปรับเปลี่ยน” ทั้งความคิดและการปฏิบัติในฐานะผู้รักษากฎหมายสูงสุด ก็ดูจะเป็นบุคลิกที่น่าจะสอดคล้องกับสภาวะของสังคมการเมืองไทยที่เป็นยุค แบ่ง “เขา” แบ่ง “เรา” ตามบทวิเคราะห์สภาพการณ์ที่เป็นจริงของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เพราะทุกฝ่ายที่กำลังจะ “ปะทะ” กันในทุกด้าน ย่อมมีทัศนะที่เห็นตรงกันข้ามกันในแบบขาว-ดำ ดังนั้น อะไรจึงเป็นความถูกต้องและความไม่ถูกต้องของทั้งสองฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้าม?

จากการศึกษา กล่าวได้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่มีจุดเด่นด้านแนวความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ แต่ทั้งสองด้านนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กลับมีจุดเด่นตรงที่ว่าเป็นผู้นำทางการเมืองที่สามารถ “สัมผัส” และ “เข้าใจ” สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น จึงสามารถกลายเป็นผู้นำทางการเมืองในการปฏิบัติตามแนวทางที่ปรับ

เปลี่ยนอย่างรวดเร็วนี้ได้ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความสามารถและความสำเร็จนี้ คือแนวความคิดทุนนิยมที่อยู่ในตัวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เอง ดังนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้กลายเป็น “ตำนาน” ของนโยบายทางเศรษฐกิจว่าด้วย “เงินผัน” ในยุคสมัย “เราทำได้” ของ “คึกฤทธิ์” ขณะเดียวกันก็ได้เป็น “ตำนาน” ของการเมืองระหว่างประเทศ อันว่าด้วยการเปิดสัมพันธ์ไมตรีอย่างเป็นทางการกับประเทศ “จีนแดง” สาธารณรัฐประชาชนจีน

- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีประเทศไทย ได้รับการต้อนรับจาก นายเติ้งเสี่ยวผิง รองนายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่สนามบิน ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2518

- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีนายเติ้งเสี่ยวผิง ผู้นำจีนให้การต้อนรับ

- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีประเทศไทย เข้าพบนายโจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีน ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2518 เมื่อครั้งไปสถาปนาสัมพันธภาพทางการทูต

- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เยี่ยมเยือนจีน ในการเดินทางไปเปิดสัมพันธภาพทางการทูต เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2518

- ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี

วันเดินทางกลับจากเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน วันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2518
เบื้องหลังด้านซ้ายคือ พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การต่างประเทศ และนายบุญชู โรจนเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

เชิงอรรถ

- 1 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, “นิวส์วีคสัมภาษณ์,” ใน วิชาต มณีวัต, **สนุกกับคึกฤทธิ์**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : แพรว, 2538), หน้า 73 และ “กอร.มน. : หน่วยปลูกผีคอมมิวนิสต์,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 57 (19 ธันวาคม 2517), หน้า 10-12.
- 2 อ้างจาก **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 23 (25 เมษายน 2517), หน้า 15.
- 3 ไพรอดู มรกต เจวจินดา, **ภาพลักษณ์ปริทัศน์ พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526** (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโครงการฉลอง 100 ปีรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, 2544) โดยเฉพาะบทที่ 2 “การสร้างปีศาจทางการเมือง” หน้า 86-163.
- 4 “พรรคสังคมนิยมวันนี้,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 54 (28 พฤศจิกายน 2517), หน้า 34-41, และ “สังคมนิยมในเมืองไทย,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์**, เล่มเดียวกัน, หน้า 24-32. และ “บทบาทของพรรคสังคมนิยมกับระบบรัฐสภายุคใหม่,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 73. (10 เมษายน 2518), หน้า 9-13.
- 5 “คดี ‘ถังแดง’ : บ้านไม้รายอีกครึ่งหรือ?,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 66 (20 กุมภาพันธ์ 2518), หน้า 11-12.
- 6 “กรณีบ้านนาทราย แล้วอะไรต่อไป,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 16 (7 มีนาคม 2517), หน้า 6-10. “บ้านนา ซากทรายเป็น ‘หินกอง’,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 26 (16 พฤษภาคม 2517), หน้า 24-28.
7. “กฎหมายคอมมิวนิสต์ควรเลิกได้หรือยัง,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 66 (20 กุมภาพันธ์ 2518), หน้า 13-14. และดูคำอภิปรายของพรรคการเมืองกลุ่ม “ปีกซ้าย” ในรายงานการอภิปราย นโยบายรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4 /2518 วันที่ 20 มีนาคม 2518.
- 8 “กอร.มน. : เสียงตัดพ้อของสายหยุด,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์**, 2 : 68 (6 มีนาคม 2518), หน้า 12-43.
- 9 “สัมปทานเหมืองแร่ : ผลประโยชน์ของชาติสำคัญแค่ไหน,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 64 (6 กุมภาพันธ์ 2518), หน้า 13-15.
- 10 “เหมืองแร่ : ในที่สุดอเมริกันก็ต้องเข้าแทรก,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 71 (27 มีนาคม 2518), หน้า 11-12.
- 11 ประชาธิปไตย 14-20 พฤษภาคม 2518, ข่าวนำหน้า 1. ในการเดินขบวนประท้วงสำหรับ เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคมนั้น มีผู้ร่วมเดินว่ามีมาก “นับหมื่น” คน และดู “มา ยาเกษ : เรื่องสั้นตอนเดียวจบ,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 80 (29 พฤษภาคม 2518), หน้า 15-19.
- 12 “คึกฤทธิ์มาหาเสียงข้างบ้าน,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 84 (26 มิถุนายน

- 2518), หน้า 7-9.
- 13 “ไทย-ปักกิ่ง งอมเต็มที,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 85 (3 กรกฎาคม 2518), หน้า 7-9.
  - 14 ประเทศมาเลเซียได้รับรองรัฐบาล “จีนแดง” อย่างเป็นทางการประเทศแรกในกลุ่มประเทศอาเซียน ส่วนฟิลิปปินส์เป็นประเทศที่ 2 โดยประธานาธิบดีมาร์กอสและภรรยาได้เยือนจีนแดงอย่างเป็นทางการรวม 5 วัน และได้ประกาศรับรองรัฐบาลจีนแดงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2518 หรือในเดือนเดียวกันกับที่รัฐบาลไทยกำลังปรับตัวด้านนโยบายต่างประเทศ โปรดดู “ฟิลิปปินส์-ปักกิ่ง : จับมือกันอีกหนึ่ง,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 84 (26 มิถุนายน 2518), หน้า 20-21.
  - 15 คำแถลงจดหมายเชิญฉบับนี้ได้ใน “ปลดมานไม้ไผ่หอมกลิ่นดอกท้อ,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 86 (10 กรกฎาคม 2518), หน้า 7-10.
  - 16 **ประชาธิปไตย** 28 มิถุนายน 2518, หน้า 1-2.
  - 17 **ประชาธิปไตย** 9 กรกฎาคม 2518, หน้า 1-2.
  - 18 “สัมพันธภาพไทย-ปักกิ่ง บนเส้นทางประวัติศาสตร์,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 87 (17 กรกฎาคม 2518), หน้า 7-11.
  - 19 ดูเอกสารทั้ง 2 ฉบับ ได้ใน เพิ่งอ้าง, หน้า 8-9.
  - 20 พลเอกฤษณี สีวะรา ให้สัมภาษณ์ วันที่ 11 มิถุนายน 2518 ดูใน “สรุปข่าวในรอบสัปดาห์,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 84 (26 มิถุนายน 2518), หน้า 16-17.
  - 21 “ทหารไทย : ความเสื่อมโทรมที่ไม่มีใครปรับปรุง,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 64 (6 กุมภาพันธ์ 2518), หน้า 32-42.
  - 22 พลเอกฤษณี สีวะรา ให้สัมภาษณ์วันที่ 17 มิถุนายน 2518 ดูใน “สรุปข่าวในรอบสัปดาห์,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 85 (3 กรกฎาคม 2518), หน้า 17.
  - 23 เป็นคำกล่าวของนายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ เอง โปรดดู “นักศึกษา : ที่ปรึกษาฯ นายชุตติงเดิม,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 28 (30 พฤษภาคม 2517), หน้า 14-17. และ “รายการเรียกน้ำตาประชาชน,” (คำปราศรัยของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ต่อประชาชน ในวาระที่ลาออกจากตำแหน่ง ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ พุทธ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2517), ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 29 (6 มิถุนายน 2517), หน้า 13-15.
  - 24 “ประหารรัฐธรรมนูญ : สัญลักษณ์แห่งประชาธิปไตยของมวลชน,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 46 (3 ตุลาคม 2517), หน้า 7-10.
  - 25 “สัมภาษณ์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 37 (1 สิงหาคม 2517), หน้า 20-22.
  - 26 พรภิรมณ์ เชียงกุล, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่**, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2535), หน้า 191-192.

- 27 “ตำรวจประท้วง : ถึงที่-อิเหนาก็เอาเสียเอง,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 94 (4 กันยายน 2518), หน้า 9-12.
- 28 “ฟังธรรมศาสตร์ในโลกของความปรารถนา,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 94 (4 กันยายน 2518), หน้า 14-17.
- 29 ธนศ อภรณ์สุวรรณ, “ภาคผนวก : ผู้ถูกลอบสังหารทางการเมือง,” ใน **สังคมและการเมืองไทย** (กรุงเทพฯ : เจริญวิทยการพิมพ์, 2521) อ้างจาก พรภิรมณ์ เขียงกุล, อ้างแล้ว, หน้า 195.
- 30 อ้างจาก ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, “หน่วยที่ 4 เศรษฐกิจการเมืองไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม,” ใน **เศรษฐกิจกับการเมืองไทย** (เอกสารการสอนชุดวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ 14, 2540), หน้า 213.
- 31 ข้อมูลนี้มาจาก เฟิ่งอ่าง, หน้า 213 ทั้งนี้เป็นข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่จัดทำเพื่อเปรียบเทียบรายได้บุคคลธรรมดาในสาขาอาชีพที่สำคัญเมื่อปี พ.ศ. 2523 ซึ่งแม้ว่าจะอยู่หลังจากช่วงปี พ.ศ. 2518 แต่โดยรวมแล้ว ยังคงให้ภาพสะท้อนทางรายได้ของบุคคลในภาคอาชีพต่างๆ ที่ไม่น่าจะแตกต่างกันออกไปนัก ทั้งนี้ ข้อมูลได้ระบุว่า ปี พ.ศ. 2523 รายได้บุคคลภาคเกษตรกรรมต่อปี เท่ากับ 11,464 บาท ภาคอุตสาหกรรม 67,971 บาท พาณิชยกรรม 72,402 และภาคบริการ 34,187 บาท ทั้งนี้ หากเทียบรายได้ภาคเกษตรกรรมเป็นดัชนี 100 ภาคอื่นๆ ก็จะเท่ากับ 592.9, 631.6, 298.2 ตามลำดับ
- 32 “เราต้องรัดเข็มขัดกันอีกกี่รู?” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 6 (20 ธันวาคม 2516), หน้า 21-29.
- 33 “ข้าวพ่องหม้อของชาวนา,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 7 (27 ธันวาคม 2516), หน้า 38-44.
- 34 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, **สถิติการเกษตรของประเทศไทย** อ้างจาก วิทยากร เขียงกุล, “หน่วยที่ 5 เศรษฐกิจและการเมืองไทยของชนบทไทยในปัจจุบัน,” ใน **เศรษฐกิจกับการเมืองไทย**, อ้างแล้ว, หน้า 255. ข้อมูลสถิติที่น่าสนใจที่ในระหว่างปี พ.ศ. 2518-2524 เนื้อที่ป่าลดลงจาก 131 ล้านไร่ เหลือเพียง 101 ล้านไร่ หรือลดลงไป 30 ล้านไร่ โดยอัตราเฉลี่ยแล้วลดลงต่อปีประมาณ 2-3 ล้านไร่ แต่เฉพาะปี พ.ศ. 2520-2521 ลดลงถึง 7 ล้านไร่ พื้นที่ป่าลดลง แต่กลายเป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้นเพียงอัตราปีละ 1-2 ล้านไร่เท่านั้น โดยที่เพิ่มเป็น 2 ล้านไร่คือ ปี พ.ศ. 2521, 2522 และ 2524 นอกนั้นจะไปเพิ่มใน “เนื้อที่ไม่ได้จำแนก”
- 35 เฟิ่งอ่าง, หน้า 253.
- 36 อ้างจาก กลุ่มศึกษาอิสระ, **ฉีกหน้ากาสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : โดมทอง, 2524), หน้า 94-115, ข้อมูลสถิติ จากหน้า 105 และดู “ข้าวพ่องหม้อของชาวนา,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 7 (27 ธันวาคม 2516), หน้า 38-44 ตลาดสงออกของไทยที่

สำคัญคือ ลิงคโปร้ ฮ่องกง ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และมาเลเซีย

- 37 “10 ชาวใหญ่ในรอบปี,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 9 (17 มกราคม 2517), หน้า 7-10.
- 38 “ทำอะไรจึงอยู่รอดโดยไม่มีน้ำมัน,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 4 (6-13 ธันวาคม 2516), หน้า 45-47.
- 39 “ขึ้นภาษี น้ำมันที่นายบุญมานั่นใจ,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1 : 7 (27 ธันวาคม 2516), หน้า 8-10.
- 40 “เรื่องของน้ำมัน,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 1:6 (20 ธันวาคม 2516), หน้า 46-47.
- 41 “เมืองไทยกับความมั่นคง,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 3:110 (25 ธันวาคม 2518), หน้า 32-42.
- 42 กลุ่มศึกษาอิสระ, อ้างแล้ว, หน้า 115 และ 198-200.
- 43 “คึกฤทธิ์ ปราโมช : เป็นนายกรัฐมนตรีมันยากแค่ไหน แส่นจะลำเค็ญ” คำปราศรัยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี แก่สมาชิกสภามาคมผู้สื่อข่าวต่างประเทศ วันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2518 ณ โรงแรมโอเรียนเต็ล ทั้งหมดของคำปราศรัย ได้รับการตีพิมพ์ใน **ประชาธิปไตย** 5 ตุลาคม 2518, หน้า 3.
- 44 “คึกฤทธิ์วิเคราะห์เสถียรภาพการเมืองไทยผูกพันอยู่กับพลัง 7 กลุ่ม,” (คำปราศรัยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ณ ที่ประชุมสมัชชาอภิสภาสโมสรโรตารีภาคพื้นเอเชีย วันเสาร์ที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2518), ใน **สยามรัฐ** 2 เมษายน 2518, หน้า 5.
- 45 เพิ่งอ้าง.
- 46 “คึกฤทธิ์ ปราโมช : เป็นนายกรัฐมนตรีมันยากแค่ไหนแส่นจะลำเค็ญ,” **ประชาธิปไตย** อ้างแล้ว.
- 47 “ทุนนิยม กับโต้ทุนนิยม,” ใน **ประชาชาติรายสัปดาห์** 2 : 59 (2 มกราคม 2518), หน้า 50-51.
- 48 **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร** ครั้งที่ 4/2518, 19 มีนาคม 2518 และในคำอภิปราย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กล่าวว่าตนเองเป็นผู้เขียนแนวนโยบายของรัฐบาล
- 49 “คึกฤทธิ์ ปราโมช : เป็นนายกรัฐมนตรีมันยากแค่ไหนแส่นจะลำเค็ญ,” อ้างแล้ว.
- 50 อารีรัตน์ วิชาช่วง, “ร่างพระราชบัญญัติในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี,” ใน **จุลสารไทยคดีศึกษา** 12 : 2 (พฤศจิกายน 2538-มกราคม 2539), หน้า 32-35.
- 51 “คึกฤทธิ์ ปราโมช : เป็นนายกรัฐมนตรีมันยากแค่ไหนแส่นจะลำเค็ญ,” อ้างแล้ว.
- 52 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, “นิเวศวิคส์สัมภาษณ์,” ใน **วิลาศ มณีวัต, สนุกกับคึกฤทธิ์**, อ้างแล้ว, หน้า 72.
- 53 **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร** ครั้งที่ 18/2518 (สามัญสมัยที่สอง) วันพฤหัสบดี 21 สิงหาคม 2518.
- 54 เพิ่งอ้าง.

- 55 ดูเนื้อหาของพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับนี้ ได้ใน นฤมิตร สอดศุข, สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524), ภาคผนวก ก-ข หน้า 144-154.
- 56 **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร** ครั้งที่ 4/2518, 19 มีนาคม 2518.
- 57 เพิ่งอ้าง.
- 58 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สยามรัฐ** (หน้า 5), 19 พฤษภาคม 2514, อ้างจากนฤมิตร สอดศุข, อ้างแล้ว, หน้า 62.
- 59 **ประชาธิปไตย** 1 มกราคม 2517, หน้า 4.
- 60 ดู “ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 53” นี้ได้ใน นฤมิตร สอดศุข, อ้างแล้ว, หน้า 155.
- 61 นฤมิตร สอดศุข, อ้างแล้ว, หน้า 83.
- 62 **ประชาธิปไตย** 8 มีนาคม 2518.
- 63 **รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร** ครั้งที่ 4/2518, 19 มีนาคม 2518.
- 64 **ประชาธิปไตย** 8 มีนาคม 2518.
- 65 เพิ่งอ้าง.
- 66 ดูบทวิพากษ์แนวความคิดต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับประเทศจีนแดงครั้งนี้ของปัญญาชนร่วมสมัย ส.ศิริรักษ์, **ศึกษาศาสตร์** (กรุงเทพฯ : ส่องศยาม, 2538), หน้า 146-152.
- 67 นฤมิตร สอดศุข, อ้างแล้ว, บทที่ 3 หน้า 58-133.

